

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AHLAK ALGISI: ÖLÇEK
GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

KAMİLENUR SEZER
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DANIŞMAN
DOÇ. DR. RUHİ CAN ALKIN

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kamilenur SEZER		
	Numarası	22810301921		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Ana bilim Dalı/ Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı: Ölçek Geliştirme Çalışması			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Kamilenur SEZER

ÖZET

Kişiliğin temellerinin atıldığı ilk altı yılda ahlak değerlerinin kazanılması, çocuğun ruhsal gelişimi, kişiliğinin oluşumu ve bilişsel gelişimi açısından en önemli yıllardır. Evde ebeveynler model alınarak başlayan ahlak gelişimi, okul yaşamıyla beraber öğretmeni model alarak devam etmektedir. Ergenlik dönemi ile birlikte ahlak kural ve değerleri çevreden özellikle arkadaş gruplarından öğrenilmektedir. Bu araştırmanın amacı ergenlik dönemi sonrası kimlik oluşumu sürecinde gençlerin ahlak kural ve değer algılarındaki değişimleri görebilmek için geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmektir. Literatürdeki çalışmaların incelenmesi, uzman görüşleri ve düzeltilmiş madde toplam korelasyonu sonucunda 59 ölçek maddesi belirlenmiştir. Çalışmanın örneklemini Necmettin Erbakan Üniversitesinde öğrenim gören 720 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri .94, KMO değeri .92 bulunmuştur. Araştırmada ölçeğin alt boyutlarıyla arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için korelasyon, cinsiyetin ve anne-babanın birlikte veya boşanmış olma durumunun ölçekten alınan puanlar üzerindeki etkisini değerlendirmek için bağımsız gruplar t- testi ve öğrencilerin sınıf düzeyleri, fakülteleri, yerleşim birimi, bölgesi, anne- babanın yaşı, anne- babanın eğitim düzeyi, anne- babanın mesleği, ailenin aylık geliri ve dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla tek yönlü ANOVA yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar geliştirilen Ahlak Algısı Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik bulgularının yeterli olduğunu ve bu ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak alanda kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak algısı, değerler, ölçek geliştirme, geçerlilik, güvenilirlik

ABSTRACT

The first six years, during which the foundations of personality are laid, are the most important years in terms of the child's emotional development, personality formation, and cognitive development. Moral development, which begins at home by modeling parents, continues with the school life by modeling the teacher. With adolescence, moral rules and values are learned from the environment, especially from peer groups. The aim of this research is to test the validity and reliability of a scale developed to observe the changes in adolescents' perceptions of moral rules and values during the identity formation process after adolescence. After reviewing studies in the literature, expert opinions, and the corrected item-total correlation, 59 scale items were identified. The sample of the study consists of 720 students studying at Necmettin Erbakan University. The Cronbach's alpha value of the scale was found to be .94, and the KMO value was .92. In the study, correlation analysis was used to evaluate the relationship between the sub-dimensions of the scale, independent samples t-test was used to evaluate the effect of gender and whether parents are together or divorced on the scores obtained from the scale, and one-way ANOVA was conducted to examine whether there were significant differences among students' class levels, faculties, settlements, regions, parents' age, parents' educational level, parents' profession, family's monthly income, and religiosity. The results show that the validity and reliability findings of the developed Moral Perception Scale are sufficient, and this scale can be used as a valid and reliable tool in the field.

Key Words: Moral perception, values, scale development, validity, reliability

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii

BÖLÜM 1

1. Giriş.....	1
1.1. Ahlak Kavramı.....	2
1.2. Değer Kavramı.....	6
1.3. Değer Gelişiminin Etkilerini İnceleyen Kuramlar/ Ahlak Gelişimi İle İlgili Kuramlar.....	11
1.3.1. Psikanalitik Kuram.....	11
1.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	12
1.3.3. Davranışçı Kuram.....	13
1.3.4. Bilişsel Kuram.....	13
1.3.4.1. Dewey'e Göre Ahlak Gelişimi.....	14
1.3.4.2. Piaget'e Göre Ahlak Gelişimi.....	14
1.3.4.3. Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişimi.....	16
1.3.5. Gilligan'a Göre Ahlak Gelişimi (Sorumluluk Ahlakı).....	18
1.3.6. Emile Durkheim'e Göre Ahlak Eğitimi.....	20
1.4. Araştırmanın Amacı.....	23
1.5. Araştırmanın Önemi.....	24
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	25
1.7. Tanımlar.....	25
1.8. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar.....	26

BÖLÜM 2

2.Yöntem.....	:31
2.1. Araştırmanın Modeli.....	:31
2.2. Evren ve Örneklem.....	:32
2.3. Veri Toplama Teknikleri ve Alan Uygulaması.....	:33
2.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	:34

BÖLÜM 3

3. Bulgular ve Yorum.....	: 37
---------------------------	------

BÖLÜM 4

4. Sonuç ve Öneriler	:51
Kaynakça.....	:55
Ekler.....	:58

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AHLAK ALGISI: ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Çocuklar dünyaya belirli yeteneklerle gelmektedirler ancak bu yeteneklerin tek tek ele alınıp bir bütünlük içerisinde işlenmesi önemlidir. Çocuklar içinde yaşadıkları toplumun kurallarını bilmemektedirler. Paylaşmayı, yardımlaşmayı, sorumluluk almayı, başkalarına karşı saygılı olmayı ve kültürel kodlara uygun davranmayı daha sonra sosyalleşme yolu ile öğrenmektedirler. Ahlak değerlerinin kazanılması, çocuğun ruhsal gelişimi, kişiliğinin oluşumu ve bilişsel süreçleriyle fazlasıyla ilişkilidir. Kişiliğin şekillendiği ilk yedi yıl içerisinde bu değerler benliğe yerleşmekte ve ilerleyen yaşlarda pekiştirilerek özümsemektedir (Öztürk, 2011). İçselleştirilen bu davranışlar ahlaki kimliğin oluşmasını sağlamaktadır. Ahlaki kimlik, bireylerin doğru ve ahlaki olan davranışı yapmasını sağlarken ahlak dışı davranışları yapmasına engel olmaktadır. Bireyin kendisini nasıl tanımladığı ve çevredeki insanların bireyi nasıl tanımladığına göre ahlaki kimlik oluşmaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2015).

İnsanın gelişim sürecinin ilk evrelerinde eylemler dıştan gelen kısıtlama ya da yönlendirmelere göre şekillenirken, birey sosyalleşme sürecinde ahlaki standartlar oluşturmakta ve bu standartlara uygun davranışlar da bulunmaktadır. Ahlaki değerler sosyalleşme sürecinde genel olarak başkalarının tepki ve davranışlarına göre belirlemekte ve öğrenilmektedir (Yavuz- Birben ve Bacanlı, 2017).

Aile, çocuğun alacağı kavramları, değerleri, kuralları seçerek vermekte, onları yorumlamakta ve sonucu değerlendirmektedir. Bu seçici ve değerlendirici süreç, çocukta kişisel, duygusal ve sosyal davranışlarla ilgili değer duygusunun gelişmesiyle sonuçlanmaktadır (Sözer-Çapan, 2005). Her birey olayları iyi-kötü, doğru-yanlış olarak değerlendirirken içinde bulunduğu gelişim dönemine göre hareket etmektedir.

Değerler, var olan şeyleri ve süreçleri evrenin bir parçası yapan anlam kalıplarıdır. Bu anlam kalıpları içerisinde davranışlar, kişilik ve bilişsel süreçler oluşmakta ve şekillenmektedir. Başkalarıyla kurulan ilişkilerde değerler aracılığıyla kendi varlık ve gerçekliğin boyutları

keşfedilmektedir. Bu süreçte değerler, doğanın ve toplumun bir ögesi olmaktan çıkıp var oluşun bir boyutu haline gelmektedir (Sözer-Çapan, 2005).

Toplumsal değerler insan yaşamının önemli ve vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Toplumsal değerlere dürüstlük, nezaket, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, saygı, sevgi... vb. örnek verilebilmektedir. Değerler, toplumdan topluma ve zaman içerisinde değişim gösterebilmektedir. Toplumlar, değerleri doğrultusunda sergilenmekte olan davranışları takdir etmektedir ve bu değerlere uygun davranan insanlara da saygı göstermektedir (Öztürk, 2011). Ahlak gelişimi üzerine çalışan bilim adamları ahlaki yargının, yargıda bulunulan o anki duruma göre değişebileceğini vurgulamaktadırlar. Literatürde genel olarak ahlaki yargının değişebildiği durumlara; eşitlik, niyet, işbirliği, paylaşma, yardımlaşma, karşılıklı haklar... vb. örnek verilebilmektedir (Sözer-Çapan, 2005).

1.1. Ahlak Kavramı

Ahlak bütün toplumlarda üzerinde önemle durulan, en çok tartışılan konulardan birisi olmasına rağmen tanımı konusunda fikir birliği sağlanamamaktadır. Genel olarak ahlak; iyi-kötü, doğru-yanlış olarak değerlendirilen davranışlar bütünüdür ve insanların uymakla sorumlu tutuldukları davranış ve kurallardır. İyi-kötü, doğru-yanlış davranışın ne olduğu veya ne olmadığı üzerinde ortak bir kanı oluşmamaktadır. Bunun nedeni iyi-kötü, doğru-yanlış olarak değerlendirilen davranışların kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişiklikler göstermesidir. İnsanlar arasında ahlaki değerlendirmeler ve ahlaki düzey açısından farklar olmakla beraber bütün insanların paylaşabildiği ortak değerler de mevcuttur (Öztürk, 2011). Ahlak konusunda neyin iyi-kötü, doğru-yanlış olduğunu anlamak için insani ilişkilere bakmak gerekmektedir ve bireyin bunlar arasındaki ayrımı yapabilmesi için de bir inanç ve değerler sistemine sahip olması gerekmektedir (Sarıçam ve Çelik, 2018).

Ahlak, toplumda belirli bir dönemde benimsenen toplumsal ve bireysel davranışların tümünü ifade etmektedir. Toplumda insanlar arası ilişkilerde geçerli olan veya beklenen davranışlara yönelik değer yargılarıdır. Akıl sahibi kişiler için geçerli olan ahlak kavramı, diğer insanlarla ilişkileri, davranışları düzenlemekte ve kötü-yanlış olanı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Gündüz,2010; s. 3-8). Ahlak, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek ve sürdürmek için konulmuş kurallardır. Aynı zamanda da insan ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Haydon'a (2007) göre ahlâk, deneyimlerin ve gündelik karar verme süreçlerinin en büyük etkenidir (Temli- Durmuş, 2016). Ahlak, insanlarla, diğer canlılarla ve çevremizle nasıl ilişkiler kuracağımızı belirlemektedir ve çoğu ahlak kuramına göre de ahlak, toplum

içindeki diğer canlılara zarar vermekten kaçınmanın temelidir (Sarıçam ve Çelik, 2018). Ahlak denildiği zaman akla sadece insan davranışları gelmektedir. Bunun nedeni insan aklının iyi-kötü kavramlarını ayırt edebilmesi ve bilinçli davranışlarını ödül-cezaya göre düzenleyebilmesidir. İnsanlar kendisine öğretilen ahlak kurallarını benimseme ve değerlendirme, kendi iradelerine göre değiştirebilme yeteneğine sahiptirler. (Güngör, 1995; s. 11-12).

Ahlak, bağlayıcı olduğu kabul edilen norm ve değerlerin soyutlanmış halidir. Gereklilikler ve yasaklar şeklinde ortaya çıkmakta ve topluma uyarıda bulunmaktadır. Sumner (1959), ahlakı, geleneklerden daha ağır yaptırımlara bağlanmış normlar olarak tanımlamaktadır (Gündüz, 2010; s. 9-22).

Ahlak, toplum hayatının gerektirdiği davranışlardır. İnsanlar bir arada ve sürekli etkileşim içerisinde yer almasalardı ahlak kavramından bahsetmek mümkün olmazdı. Çünkü ahlak, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konulmuş kurallardır ve sosyal yönü olan bir kavramdır (Durkheim, ahlakın her zaman için sosyal bir olgu olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Durkheim'e göre ahlak, bir topluluğa bağlılığın başladığı yerde başlamaktadır). Sosyal bilimcilere göre ahlak kavramı olmasaydı insanlar neyin iyi veya kötü olduğunu bilemez ve bir arada yaşayamazlardı. Toplum hayatının var olabilmesi için ahlak kavramı bir gerekliliktir (Güngör, 1995; s. 12-18). "Ahlak, birey ve toplumun istekleri sonucunda ortaya çıkmaktadır" bu görüşün tersini savunan çalışmalarda yok değildir. Bazı bilim adamlarına göre ahlak, evrim süreci içinde beyne kazanmış davranış biçimlerini ifade etmektedir (Gündüz, 2010; s. 193).

Çocukluğun ilk altı yedi yılında kişiliğin temelleri atılmaktadır. Kişiliğin temellerinin atıldığı bu dönemde toplumsal değerler, ahlak kuralları ve ahlaki davranışlar öğrenilmekte ve ilerleyen yıllarda bu davranışlar içselleştirilip özümsemektedir. Ahlak eğitime ne zaman başlanmalı ve nasıl bir yol izlenmesi gerekli soruları üzerinde önemle durulan konulardır. Ahlak eğitime başlama zamanı ile ilgili düşünürlerin ve kuramcılarının farklı yaklaşımları vardır. Örneğin Russel ve Kant ahlak eğitiminin geciktirilmeyip küçük yaşlarda verilmesini isterlerken; Roussau ve Piaget ise muhakeme çağından önce ahlak eğitiminin verilmemesi gerektiği üzerinde görüş belirtmektedirler (Dilmaç, 1999). Çocuklar bir yandan toplumun kurallarını bir yandan da ahlaki değerleri öğrenmektedirler. Bu süreçte çocukların model aldıkları aktörler son derece önem taşımaktadırlar çünkü çocuklar kavrama ve taklit yolu ile kültürün adet ve değerlerini kazanmaktadırlar.

Sonuç olarak ahlak, özelde insan davranışlarının ve insanlar arasındaki ilişkilerin, genelde toplumun oluşturduğu kuralların iyi- kötü, doğru-yanlış olarak nitelendirilmesidir. İnsanların kişilik, bilişsel gelişim ve davranışlarını etkilemekte ve düzenlemektedir (Sözer-Çapan, 2005). Bununla beraber ahlak, toplumun varlığından doğma bir gerçekliktir ve ahlakın iyi-kötü değerleri de toplumun etkisi altında şekillenmektedir (Topçu, 2017; s. 181).

Ahlakın Özellikleri

1. Ahlak, var olandan işe başlayarak, olması gerekeni yani ideal olanı araştırmaktadır. Davranışların içerisinde üstün olanları seçerek, onları ahlakın hakikatleri olarak ortaya koymaktadır.
2. Ahlak, normatif bir ilimdir, emredici kaideler ortaya koymaktadır. Ahlakın kaideleri yazılı değildir. Ahlak, örf ve adetler halinde yaşatılmaktadır.
3. Ahlak kaideleri, evrensel oldukları bilinen adalet, merhamet, sorumluluk, ödev... gibi bir takım ilkelerden çıkarılmaktadır.
4. Davranışların ahlaki değer taşıyabilmesi için, bilinçli olarak yapılması gerekmektedir. Bunun için ahlak, bilinçli olarak yapılan davranışların sonuçlarını değerlendirmekte ve iyi-kötü davranışları birbirinden ayırmaktadır (Topçu, 2017; s. 21-22).

Ahlaki Davranış

Ahlak sosyolojisi içerisinde yer almakta olan ahlaki davranış, ahlak açısından değerlendirilebilen, yargılanabilen, belli bir amaca yönelmiş olan davranışları tanımlamaktadır (Gündüz, 2010; s. 61). Ahlaki davranışın temel amacı, insanların bir arada uyum içerisinde yaşamalarını sağlamaktır. Bunun için en temel ilke, insanların karşılıklı saygıya dayalı ilişkiler kurabilmesidir (Gündüz, 2010; s. 198).

Ahlaki davranış, yazılı veya sözlü yoldan öğrenme, model alma ve kendini bir başkasıyla aynı tutarak onun davranışlarını benimsemese yoluyla öğrenilmektedir. Ahlaki davranışın öğrenilmesi hayat boyu devam etmektedir. Ahlaki davranış, kişilere ve içerisinde yer almakta oldukları topluma göre zaman içerisinde değişim göstermektedir. Bazı araştırmalarda ahlaki davranışların çevreyle yoğun etkileşimler sonunda kazanıldığı vurgulanmakta iken, bazı araştırmalar da ise doğuştan var olan ve olaylar karşısında iyi ve kötüyü ayırt edebilen bir olgunlaşmanın sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Ahlaki davranışların temelini vicdan kavramı oluşturmaktadır. Vicdan, insanın kendi davranışları veya başkalarının davranışları hakkında doğru-yanlış şeklinde yargıda bulunmasını sağlamaktadır. Küçük çocuklarda vicdan yoktur. Vicdan kavramının

kazanılabilmesi için çocuklarda benlik algısının oluşması ve başlarıyla iletişim içerisinde yer alması gerekmektedir. (Güngör, 1995; s. 43-59). Vicdanın doğuştan geldiğini söyleyenler (Descartes, Rousseau, Kant) olduğu gibi vicdanın doğuştan bulunmadığını sonradan yapılan deneylerle ve terbiye ile insana kazandırıldığını söyleyenler (ampiristler) de vardır. Vicdanın doğuştan geldiğini söyleyenlere göre vicdan daima iyiye götürmekte iken, vicdanın deney yoluyla ve terbiye ile kazanıldığını ileri sürenlere göre vicdan, toplumlara ve zamana göre değişmektedir (Topçu, 2017; s. 141).

Ahlaki davranışın insan hayatındaki değişim ve gelişimi şu şekilde gerçekleşmektedir:

1. Çocuğun davranışları, fizyolojik isteklerin bir sonucudur. Bu istekler zaman zaman toplum düzeni, örf ve adetlerle çatışmaktadır ve toplumsal düzeni sağlayan kurallar bu isteklere engel oluşturmaktadır. Çocukta henüz vicdan ve ahlak kavramları oluşmadığı için çocuk, toplum düzeniyle çatışan bu isteklerden bir kısmını feda etmek zorunda kalmaktadır. Sonuç olarak çocuğun iyi davranışı, isteklerinin bir kısmını feda etmesinin sonucudur.
2. Çocukluk dönemini bitirip olgunlaşma çağına giren birey artık toplumsal bir varlıktır. Bu dönemde ahlaki davranış, toplum değerlerini gerçekleştireci olmalı, toplumsal yaşayışa tam uymalıdır. Olgunlaşma çağında ahlaki davranış, toplum düzenine uygun davranıştır.
3. Ahlaki olgunlaşmanın ileri hallerinde toplumun sınırları aşılmaktadır. Ahlaklılık sadece iyinin vasıtası olmaktan çıkarak kendi kendisinin gayesi haline gelmektedir. Ahlaki olgunlaşma bireyi, kendi varlığının, toplumun ve insanlığın üstüne çıkartmaktadır. Bu dönemde insan, iyiyi iyi olduğu için benimsemekte ve bütün varlığıyla iyiye yönelmektedir. Davranışlar, istek, haz ve toplumsal düzene göre değil sonsuz iradeye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Topçu, 2017; s. 55-56).

Davranışın ahlaki açıdan uygun olduğunu göstermek amacıyla aşağıdaki temellendirme yöntemleri kullanılmaktadır:

1. Gerçek ve somut bir olguya dayandırma: Davranış, tutum, düşüncenin ahlakiliğini temellendirmek için bir değer yargısına dayandırılarak olguyu kullanmaktır. Ahlaki davranış olgulara dayandırılarak meşrulaştırılırken genel olarak benimsenmiş norm ve değerlere başvurulmaktadır.
2. Duygulara dayandırma: Davranışların kurallara uygunluğu gösterilmek istenirken duygulara da gönderim yapabilmektedir. Duygular, davranışların anlaşılmasını sağlayabilmekte iken, ahlaki açıdan uygunluğunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

3. Olası sonuçlara dayandırma: Davranışın kurallara uygunluğu, ortaya çıkan sonuçla/ yararlarla belirlenmektedir. Ancak bu tek başına yeterli olamamaktadır. Bu nedenle sonuca ulaşmak için kullanılan araç/yöntemin de ahlakiliğine bakmak gerekmektedir.
4. Ahlak kurallarına dayandırma
5. Ahlak otoritelerine dayandırma
6. Vicdana dayandırma (Gündüz, 2010; s. 29-39)

Ahlak dışı davranışlar, bireyin ilgi ve istekleri ile toplumun ona verdikleri arasındaki dengesizlikten doğmaktadır. Bununla beraber insanların dini inançlardan uzaklaşması da kin, zulüm, yalancılık, kıskançlık... gibi ahlak dışı davranışları ortaya çıkarmaktadır (Topçu, 2017; s. 33). Toplumda insanları ahlak dışı davranışlara iten başlıca sebepler şunlardır:

1. Adalet ve kanun sistemindeki yetersizlikler ve kanunlarla ahlak kurallarının birbirine uymaması
2. Eğitim sisteminin toplumda var olan ahlak kurallarıyla çatışması (Güngör, 1995; s. 86).

Toplumda istikrar olduğu sürece toplum ahlakındaki bireysel sapmalar göz ardı edilebilmekte iken, istikrarın bozulduğu değişim dönemlerinde bireyin aynı ahlaki davranışları hakkında farklı yorumlamalar ortaya çıkabilmektedir. Yaptırıcı kuvvet olmadan ahlaki davranıştan söz edilemez. Ahlak sistemleri kendi kurallarını uygulatabilmek ve düzeni sağlayabilmek için birtakım yaptırıcı kuvvetlerden yararlanmaktadır (Güngör, 1995; s. 144-145). Ahlakın en güçlü yaptırıcı kuvveti ise toplumdur. Yaptırıcı kuvvetler, ahlaki davranışın ortaya çıkmasında ve bireyin ahlaki yaşayışını sağlama ve sürdürmede etkili olmaktadır (Topçu, 2017; s. 197-198).

1.2. Değer Kavramı

Değerler kavramı üzerine literatürde yer alan çeşitli tanımlara rağmen değer kavramı tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmuş değildir. Çünkü değer kavramı felsefe, sosyoloji, sosyal psikoloji, ahlak, din... vb. pek çok alanın konusunu oluşturmaktadır. Davranış bilimcilere ve sosyal psikologlara göre değerler; bireysel tutum, davranış ve bilişsel süreçleri etkilediği gibi toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunmakta ve onları yansıtmaktadır (Sözer-Çapan, 2005). Sosyolojik açıdan değer kavramı toplumun, kişi, hedef ve sosyo-kültürel şeylerinin belirlenmesinde ve önem derecesinde bir ölçüt oluşturmaktadır (Arslanoğlu, 2005). Değerler, insanların toplum içerisinde birbirlerine davranışlarını ve toplum için ahlaki davranışları belirlemektedir (Gündüz, 2010; s. 20). Znaniecki tarafından sosyal bilimlere

kazandırılan değer kavramı, belli bir durum veya şarta bağlı kalmaksızın arzu edilen, beğenilen ve yararlı olarak görülen şeyleri gösteren ölçütlerdir (Aydın, 2003). Bireysel değer ve tutumlar, ahlaki ve dinsel öğretiler, örf ve adetlerin etkisinde şekillenmektedir. Bu değerler normlarla var olmakta ve normlar aracılığıyla etkinliğini sürdürebilmektedir (Gündüz, 2010; s. 21). Toplumsal yaşamın varlığı ve düzeni için yasalar tek başına yeterli olmamaktadır. Bu nedenle ortak değerlerin birleştiriciliğine gereksinim vardır (Kasapoğlu, 2013).

Bireyin tüm davranışları değerler tarafından yönlendirilmektedir. Değerler zaman içerisinde ve toplumdan topluma değişiklik gösterebildiği gibi bazı değerler toplumlar tarafından ortak kabul edilebilmektedir (Öztürk, 2011). Ortak değerler, sosyal dayanışmayı arttırmakta ve sürekli kılmaktadır (Sözer-Çapan, 2005). Bununla beraber tarihin hiçbir döneminde insanlık için evrensel olarak nitelendirilebilecek tek bir değerler sisteminin geçerli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Evrensel değerlerin olmama nedeni ise hiçbir değer ve kültürün tek başına iyi-kötü, doğru-yanlış olanı ifade edememesidir. Değerler, bireyin içinde bulunduğu toplumun tarihine ve çevresel faktörlerine göre şekillenmektedir. Her toplumun tarihi ve çevresel faktörleri birbirinden farklı olduğu için ilgi, istek ve ihtiyaçları da farklıdır (Gündoğan, 2002).

Değerler bireyin tutum, davranış ve düşünme şeklinde ortaya çıkmakta ve toplumsal bütünlüğün ayrılmaz bir ögesini oluşturmaktadır. Bireysel tutum ve davranışlar, ahlaksal ve dinsel değerler, örf ve adetlerin içerdiği değerler tarafından şekillenmektedir (Öztürk, 2011). Örf ve adetler toplumsaldır yani belli bir toplumun bütün fertleri tarafından kabul edilmekte olan genelleşmiş davranış kalıplarıdır. Farklı toplumlarda bu kaideler uygulanma şekli, fikir ve hüküm olarak farklılık göstermektedir. Toplumun ahlaki yaşayışı örf ve adetlerine yansımaktadır (Topçu, 2017; s. 183-185).

Değerler sistemi toplumsal ve kültürel bu nedenle de bir ilişkiler ağı içerisinde var olmaktadır. Değerler kavramının olmadığı bir toplumda ahlak kavramından söz edilememektedir (Gündoğan, 2002). Çünkü değerler, ahlaki davranışı belirlemekte ve şekillendirmektedir.

Değer bir insanın, öteki insanın özelliklerini, istek, arzu ve davranışlarını değerlendirirken kullandığı bir ölçüttür. Değerler insanı insan yapan, onu diğer canlılardan ayıran ve insanın amaçlarına uygun tarzda kendini gerçekleştirebilmesine yardımcı bir nitelik taşımaktadır (Öztürk, 2011). Değerler, bireyin süregelen eylemlerine yol gösteren sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Onaylanmayan davranışları engelleme işlevi görmekte ve yasaklanmış,

hoş karşılanmayan davranış modellerinin neler olduğunu göstermektedir (Sözer-Çapan, 2005).

Değerler, insanların tutum ve davranışlarını belirleme, yönlendirme ve şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Bir insanın tutum ve davranışlarını anlamak, değerlendirmek için öncelikle onun geldiği kültürün değerlerini önceden bilmek fayda sağlamaktadır.

Değerlerin farklı toplumlarda farklı şekiller alması ve değerlendirilmesi, değerlerin sonradan öğrenildiğini göstermektedir. Değerler her şeyden önce bir eğitim konusudur ve bu eğitimde başta aile olmak üzere bütün toplum rol almaktadır (Aydın, 2010). Değerlerin öğrenilmesi aşamasında bireyler ait olduğu grubun değerlerini yavaş yavaş ve diğer bireyleri model alarak öğrenmektedirler. Zaman içerisinde bireyler bu değerleri içselleştirmekte ve davranışlarını buna göre şekillendirmektedirler. Ancak bireysel farklılıklardan dolayı grubun sahip olduğu değerler hemen benimsenememektedir.

Toplumda meydana gelen değişimler, bilimsel ilerlemeler ve teknolojik gelişmeler değerlerde de değişimlere neden olmaktadır (Sözer-Çapan, 2005). Kitle iletişim araçları, günümüz toplumlarında denetimi sağlamakla beraber toplumsal değişimi de tetiklemektedir. İnsanların eğlenmesinde, bilgilendirilmesinde, eğitilmesinde rol oynayan kitle iletişim aracı olan medya, toplumsal değerlerin içinin boşalmasına, ahlaki sapma ve yozlaşmanın artmasına neden olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının oluşturduğu kültür endüstrisi, bireylerin sahip olduğu gerçek kültürü yok etmekte ve egemen ideolojiye göre bireyi yeniden şekillendirmektedir (Ceylan, 2012). J.J. Rousseau'nun "teknik medeniyetlerin ahlakı bozduğunu" görüşü bugünkü durumu açıklamaktadır. Görselliğin ön planda olduğu, gerçekliğin göz ardı edildiği medya, aile yapısından, toplumsal değer ve yargılardan, toplumsal gerçeklikten tamamen uzaktır. Bu uzaklıkla beraber ortaya çıkardığı sanal dünya ile insanların duygu, düşünce ve davranışlarını değiştirmeye ve doğru-yanlış, iyi-kötü kavramlarının tartışılmasına neden olmaktadır. Bu belirsizlik insanların hayattan beklentilerini şekillendirmekte ve beklentileri gerçekleşmeyen insanlarda psikolojik bunalımlar ortaya çıkmaktadır.

Toplum hayatını meydana getiren normlar, örf ve adetler, değerler çocuğa ahlakın kaynağı olan ailesi tarafından aktarılmaktadır. Aile içerisindeki bu öğrenme maksatlı bir şekilde gerçekleştirilmemektedir. Çocuk öğrendiklerini hayatın içinde kavramakta, doğru-yanlış deneme yanılma yoluyla bulmaktadır. Modern ailenin ortaya çıkması ile bireyselleşme artmakta ve ailenin görevleri azalmaktadır. Kadınların da çalışma hayatında yer alması ve aile içerisinde yer alan bireylerin istediği mesleği seçme özgürlüğüne sahip olması, boşanmaların

artması... gibi sosyal yapıda meydana gelen bu değişimler ailenin var olan otoritesini sarsarak ahlaki bunalıma yol açmaktadır (Topçu, 2017; s. 201).

Eskiden toplumun desteklediği değerler çocuklara yaşantı yoluyla aktarılmakta iken, günümüzde bu aktarım bilinçli bir şekilde yapılmak zorundadır (Aydın, 2010).

Toplumsal Değerler

Birey açısından değer, uğrunda çaba gerektiren, benimsenen, nesne ve olaylara yüklenen niteliklerdir. Toplum açısından değer ise toplumun varlığını sağlamak ve sürdürmek için çoğunluk tarafından benimsenen ve gerekli görülen ortak duygu, düşünce, davranışları yansıtan ilke ve inançlardır (Gündüz, 2010; s. 53-54).

Toplumsal değerler, toplumların tarihsel süreçleri içerisinde ortaklaşa kabul gören, nesilden nesile aktarılan duygu, düşünce ve davranışların neler olduğu ve nasıl olması gerektiğini belirleyen ölçütlerdir. Toplumsal değerler, toplumsal yapı ve düzenin devamlılığını ahlaki ve dini ilkeleri esas alarak sağlamaktadır. Aile, din, hukuk, ekonomi... vb. kurumlar toplumsal değerlerin etkisi altında şekillenmektedir (Ceylan, 2012).

Toplumsal değerlerin işlevleri şunlardır:

1. Değerler, insanların ve karşılıklı etkileşimlerinin değerlendirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır.
2. Toplum tarafından kabul edilen ve uygun görülen davranış ve düşünceler değerler tarafından belirlenmektedir.
3. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve uygulamasında rehberlik etmektedir.
4. Sosyal kontrol ve baskının aracıdır.
5. Sosyal dayanışmayı sağlayan ortak değerler, dayanışma aracı olarak işlev görmektedir (Gündüz, 2010; s. 49-50).

Ahlaki davranış, gelenek-görenek, örf ve adetler üzerinden şekillenmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Ancak günümüz dünyasında ahlak dışı davranışı meşrulaştırmaya yönelik çabalar gittikçe artmaktadır (Gündüz, 2010; s.27). Medyada yer alan dizilerde aile yapısını sarsan, aldatma, nikahsız olarak beraber yaşama, evlilik dışı ilişkiler fazlasıyla yer almaktadır. Örf ve adetlere, geleneksel değerlere uymayan medyadaki bu davranışlar toplum tarafından normal ve sıradan olarak algılanmakta ve artık ahlak dışı değilmiş gibi görünmektedir.

Günümüz medyasında fazlasıyla yer almaya başlayan moda ve güzellik yarışmaları ahlaksal yozlaşmaya ve toplumsal duyarsızlaşmaya hız kazandırmaktadır. İyi ve güzel görünmek için

bedenen zayıf, giyim olarak dekolteli, eteklerin mini olması gerekmektedir gibi görünen dayatmalar Türk kültürü içerisinde yer alan aile ve toplum yapısını sarsarak toplumsal değerlere alelade saldırmaktadır. Dilmaç' ın (1999) belirttiği gibi toplumda hızla yayılan ahlaki değerlerde toplumsal desteğin zayıflamasıyla bir yıpranma ve yozlaşma meydana gelmektedir. Özellikle son yıllarda meydana gelen bozulma ve değişimler, toplumsal değerlerdeki çözülmeyi ve çöküşü de beraberinde getirmektedir. Bu çöküşün önlenmesi için değerler eğitimine önem vermek gerekmektedir.

Ahlak Eğitimi

Ahlak ve eğitim kavramları, insan yaşamının temelinde yer alan ve birbirini anlamlı kılan olgulardır. Birinin eksikliği diğerini ve tüm toplumu yoğun bir şekilde etkilemekte ve bazı sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle toplumlar ahlak ve eğitim kavramlarında daha duyarlı olmalı ve ahlak eğitimine gereken önemi vermelidir. Toplumlar kendi içerisinde ve zamana bağlı olarak ahlak eğitimi konusunda farklı anlayış, biçim ve içeriğe sahiptir (Gündüz, 2010; s. 248). Ahlak eğitimine başlama zamanı ile ilgili düşünürlerin ve kuramcılarının farklı yaklaşımları vardır. Örneğin Russel ve Kant ahlak eğitiminin geciktirilmeyip küçük yaşlarda verilmesini isterlerken; Roussau ve Piaget ise muhakeme çağından önce ahlak eğitiminin verilmemesi gerektiği üzerinde görüş belirtmektedirler. Bu doğrultu da çocuklara ahlak eğitimi verilmesi için en uygun yaşın 10-11 olduğu görüşü ağır basmaktadır. Ahlak eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için ahlaki ve ahlak dışı olan davranış ve kuralların bilinmesi gerekmektedir (Dilmaç, 1999).

Ahlak eğitiminde ilk altı büyük önem taşımaktadır ve bu süreçte en önemli etken ailedir. Okul dönemiyle beraber de öğretmenler tamamlayıcı etken olarak sürece katılmaktadır. Ahlak eğitimi sırasında birçok farklı yöntem kullanılabilir. Bu yöntemler: ahlaki düşünme ve sorgulama becerisini geliştirmeye yönelik, tartışarak öğrenmeye imkan veren ve evrensel ahlak ilkelerini barındıran hikayeler okunmak, etkili bir rol model oluşturmak ve örnek olay yöntemlerine yer vermektir (Temli- Durmuş, 2016).

Ahlak gelişimi, çocukların belirli davranışları kazanmalarına ve bu davranışların doğru-yanlışlığını değerlendirmelerine rehberlik etmektedir. Aynı zamanda davranışların yönetilmesini sağlayan ilkeleri kazanma sürecidir. Ahlak gelişimi bireyin kişilik, bilişsel gelişimi ve davranışları ile yakından ilişkilidir. Kişilik ve ahlak gelişiminin temeller yaşamın ilk altı yılında oluşmakta ve yaşamın ilerleyen yıllarında açığa çıkmaktadır. Ahlak gelişimi, çok erken yaşlarda çocuğun çevreyle etkileşimi ile başlamakta ve üç yaşından itibaren dil kullanımıyla pekiştirilmektedir. Çocuk anne-babasının ahlak anlayışını benimsemekte ve

taklit etmektedir. Burada önemli olan çocuğun ahlaki davranışları içselleştirme sürecinde cezadan kaçınması ve takdir görme istediğidir (Sözer-Çapan, 2005). Ahlaki eğitimin ilk görevi, çocuğu en yakınındaki grup olan aileden başlayarak içinde yaşadığı topluluğa bağlamaktır (Gündüz, 2010; s. 266).

1.3. Ahlak Gelişimi İle İlgili Kuramlar

Ahlak, bireyin kişilik gelişiminin önemli öğelerinden birisi olup kişilerarası ilişkileri düzenlediğinden toplumsal düzen için de önemlidir ve sosyal çevrenin etkisiyle öğrenilen bir gelişim özelliğidir. Bireyin içinde yaşadığı toplum, çevrenin sosyo-ekonomik düzeyi, anne-babanın eğitim seviyesi ve çevrenin etkisi ahlak gelişimini etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır (Akçınar, Baydar ve Kağıtçıbaşı, 2018). Ahlak gelişimi konusundaki kuramsal yaklaşımlar son 30 yılda önemli ilerlemeler göstermiştir ve ahlak gelişimi alanı giderek daha interdisipliner bir konuya dönüşmüştür. Ahlak gelişiminin etkilerini inceleyen altı kuram vardır. Bu kuramlar şunlardır:

1.3.1. Psikanalitik Kuram: Bireyin gelişiminde ahlak gelişimini ilk ele alan psikanalitik kurama göre ahlak gelişimi çocuğun vicdan gelişimine bağlıdır. Psikoloji alanında ahlak konusu ile ilgili ilk bilimsel çalışma Freud ile başlamaktadır. Freud, ahlak gelişimini id, ego ve süperego arasındaki denge kavramına bağlamaktadır ve ahlakı, suçluluk, utanç ve aşağılık duyguları aracılığıyla cinsellik ve saldırganlık dürtülerinin süperego ile kontrol edilmesi olarak tanımlamaktadır. Süperego, içselleştirilmiş ahlaki değerlerden ve bireyin çocukluk döneminde ebeveynlerinden öğrendiği yasaklardan oluşmaktadır. Birey ilerleyen gelişim dönemlerinde değişiklikler gösterse de süperego değişmeden kalmaktadır (Çiftçi, 2003). Freud' a göre 3-5 yaş arasını kapsayan fallik dönem ahlak gelişimi açısından çok önemli bir dönemdir. Fallik dönemde ortaya çıkan Elektra veya Oedipus krizi yaşayan çocuk içinde bulunduğu durumdan dolayı suçluluk duygusu yaşamaktadır ve çocuktaki bu suçluluk duygusu vicdan gelişiminin temelini oluşturmaktadır. Bu dönemde çocuk hemcinsi olan ebeveyni ile özdeşim kurarak onun ilgilerini, inançlarını, değer ve tutumlarını içselleştirmeye başlamaktadır. Bu özdeşimin sonucunda süperego gelişmekte ve çocuk cinsiyetine uygun davranışlar göstermektedir. Özdeşimin tamamlanması ve fallik dönemin sona ermesiyle çocuğun kişiliğinin temelleri atılmış olur (Özsarı ve Öğretir-Özçelik, 2020). 5 yaşlarında oluşmaya başlayan süperego, toplum değer ve kurallarının birey tarafından içselleştirilmesidir. Çocuk süperegosu ile öğrendiği toplum değer ve kurallarına göre

davranışlarını şekillendirmektedir. Kurallara uyan davranışlar doğru, uymayanlar ise yanlış kabul edilmektedir (Öztürk, 2011).

Erikson'a göre 3-6 yaş arasında görülen girişimcilik ve suçluluk evresinde çocuğa toplumsal değer ve kuralların aktarıldığı dönemdir. Çocuk bu dönemde toplum tarafından onaylanma için istenilen hedeflere bilinçli ya da bilinçsiz olarak yönelmektedir. Bu süreçte toplumsal kuralları öğrenirken 'yasak' ve 'ayıp' olanları öğrenmeye başlamaktadır (Sözer-Çapan, 2005). Çocuk girişkenliği, ebeveynleri ve öğretmenleri tarafından cezalandırıldığında gerek bu dönemde gerekse diğer dönemlerde yaptığı davranışların sürekli yanlış olduğunu düşünüp suçluluk duyabilir. Ancak çocuğun her davranışının onaylanması da ahlak gelişimi açısından olumsuz sonuçlar meydana getirebilmektedir. Bu durumda yetişkinlerin çocuğun yapması ve yapmaması gereken davranışları konusunda bir denge sağlayıp çocuğun girişimciliğini desteklemelidir (Gürses ve Kılavuz, 2011). Bilişsel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişim kişilerarası olumlu etkileşimler sonucu oluşmaktadır.

Freud'a göre kişilik ve ahlak gelişimi yaşamın ilk beş yılında tamamlanırken, Erikson'a göre ise yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar devam etmektedir (Öztürk, 2011).

1.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı: Davranışçı kuramların insan davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını ve öğrenmenin sosyal boyutlarını göz ardı ettiğini öne süren sosyal öğrenme kuramı, insanın öğrenmesinin bireysel, davranışsal ve çevresel faktörlere bağlı olduğunu savunmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan toplumdaki diğer bireyleri gözlemleyerek veya model alarak da öğrenebilmektedir. Bu nedenle sosyal öğrenme kuramı "başkalarını seyrederek çevreden öğrenme" veya "toplum içinde toplum için öğrenme" olarak da tanımlanabilmektedir. Sosyal öğrenme kuramının esas noktası bireyin kendi gelişimde aktif olduğudur. Sosyal öğrenme kuramının genel ilkeleri şunlardır:

1. İnsanlar başkalarının davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemleyerek öğrenebilir.

2. Davranışçı kuramcılar öğrenmenin davranışta kalıcı bir değişim meydana getirmesini beklerken sosyal öğrenme kuramcılarının göre öğrenme, davranışta bir değişiklik meydana gelmesinin oluşabilir.

3. Algı, öğrenmede önemli rol oynar.

4. Sosyal öğrenme kuramı, davranışçı yaklaşımlar ile bilişsel yaklaşımlar arasında bir köprü olarak kabul edilebilir (Bayrakçı, 2007).

Bu kurama göre çocuk, toplumun kabul ettiği davranışları anne-baba ve çevresindeki yetişkinlerden model alarak öğrenmektedir. Çocuk onaylandığı davranışı yapmaya devam etmekte ve zamanla içselleştirmekte, onaylanmayan davranıştan kaçınmaktadır (Sözer-Çapan, 2005).

Çocuğun ahlak gelişimini belirleyen kültürel değerlerin doğru ya da yanlış değerler olarak içselleştirilmesidir. Çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğunu taklit ederek veya bir kişiyi model alarak öğrenmektedir (Öztürk, 2011).

Günümüzde sosyal öğrenme kuramı denilince akla gelen ilk isim Albert Bandura olmaktadır. Bandura' nın öğrenmeye getirdiği ilk yaklaşım sosyal davranışçılıktır. Sosyal öğrenme kuramı, insanların nasıl öğrendiklerini açıklamak amacıyla Bandura tarafından ortaya koyulmuştur ancak Bandura taklit ve gözlemin, öğrenmeyi açıklamada yetersiz kaldığını fark etmiş ve kuramını bilişsel süreçleri de içine alacak şekilde genişletmiştir (Bayrakçı, 2007). Buna ek olarak Bandura (1999), sosyal bilişsel kuramında, ahlaki muhakemenin; öz düzenleme yoluyla ahlaki eylemlerde kendini gösterdiğini söylemektedir. Öz düzenleme sonunda kişi, kendini tatmin edecek, ayıplanmaktan kaçınacak ve öz değerlerini yükseltecek davranışları seçmektedir (Yavuz-Birben ve Bacanlı, 2017).

1.3.3. Davranışçı Kuram: Gözlem ve deneye dayalı bilimsel yöntem, psikoloji alanına 20. yy. başlarında davranışçı kuramla girmiştir. Davranışçı kuram, her insanın özünde aynı olduğunu, insanın çevresinin etkisiyle şekillendiğini ve iyi bir şekilde yönlendirilirse mükemmel olacağı görüşünü savunmaktadır (Türkçapar ve Sargın, 2012).

Ahlaki yargılar, bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk ahlaki değer ve yargıları şartlanma yoluyla öğrenmektedir (Öztürk, 2011). Doğru olan davranışlar ödüllendirilmekte, yanlış olan davranışlar ise cezalandırılmaktadır. Bu ödül ve ceza sonucunda çocuk hangi davranışın doğru ve ahlaki olduğunu öğrenmektedir.

1.3.4. Bilişsel Kuram: Bu kuram çocukları davranışları hakkında düşünmeye, davranışlarını değerlendirmeye, doğru-yanlışın ne olduğuna kendi kendilerine karar vermeye özendirilmektedir. Bu kuramın en önemli yönü, çocukların zihin gelişimi düzeylerini dikkate almasıdır (Sözer-Çapan, 2005). Çocuklara hangi davranış ne zaman yapılmalı veya

yapılmamalı öğretilirken yanlış yapılan davranışlar cezalandırılmak yerine yanlışın nedeni ve sonucu uygun bir dil ile anlatılmalıdır.

Ahlak gelişiminde bilişsel yaklaşım, ahlakın temelde gelişmiş zihinsel süreçlerin sonucu olduğunu kabul etmektedir. Ahlak gelişimini ele alan bilişsel gelişim psikologları Dewey, Kohlberg, Piaget ahlaki akıl yürütme ve karar verme süreçleri üzerinde durmakta ve olgunlaştıkça ahlaki akıl yürütmenin nasıl değiştiğini araştırmaktadırlar (Özsarı ve Öğretir-Özçelik, 2020).

1.3.4.1. Dewey'e Göre Ahlak Gelişimi: Bilişsel gelişim psikologları içerisinde ahlak gelişimine eğilen ilk kuramcı Dewey'dir. Dewey, zihni ve zihnin oluşumunu toplumsal bir süreç olarak görmektedir. Dewey, ahlakın ve değerlerin kişinin yaşamının her alanına yansıtılması gerektiğini vurgulamaktadır ve ahlak gelişimini 3 temel evrede ele almaktadır. Bu evreler:

- Ahlak veya gelenek öncesi düzey: Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülenen ahlaki davranışları içeren evredir.
- Geleneksel düzey: Bireyin gruba özgü değerleri benimsediği evredir.
- Özerk düzey: Bireyin davranışlarının akıl yürütme ve karar vermesi ile oluştuğu, bireyin içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek benimsediği evredir (Sözer-Çapan, 2005).

Dewey' in ahlak anlayışına göre ahlaki eylem belirsizlik ve çatışma içerir. Kişi ahlaki bir eylemde bulunurken bireysel ve çevresel amaçları dikkate almalı, hak ve sorumlulukları gözetmeli, eylemin sonuçlarını hesaba katmalı ve buna göre karar vermelidir. Bu süreçte akıl ve deneyim aktif olarak kullanılmaktadır. Akıl aktif olduğu bir deneyim, ahlaki yaşamında rehberidir. Ona göre okullarda insanların deneyimlerini göz ardı ederek teorik bir ahlaki ilkeleri öğretmeye çalışmak doğru değildir. İnsanın doğasına uygun bir şekilde din ve ahlak eğitimi verilmelidir. İnsan ahlak bilgisiyle iyi olmaz ancak deneyimleriyle iyiye ulaşabilir (Fakioğlu- Bağcı, 2022).

1.3.4.2. Piaget'e Göre Ahlak Gelişimi:

Piaget, çocukları gözlemleyerek çocukların ahlaki yargılarının tanımlanmasını sağlayan en ünlü kişidir. Ahlaki yargı, psikolojik bir gelişmedir. Ahlaki davranış hakkında iyi-kötü bir yargıya ulaşılırken içinde bulunulan gelişim dönemi, zeka seviyesi ve zihinsel olgunluk dikkate alınmaktadır (Güngör, 1995; s. 28-29). Piaget'e göre ahlaki gelişim, bilişsel gelişimle

doğru orantılıdır. Bilişsel gelişimde geline düzey ile biyolojik olgunlaşma arasında olan bağın, ahlaki gelişimde de olduğunu ileri sürmektedir (Keskin, 2013). Piaget'e göre çocuğun bilişsel ve kişilik gelişimi gibi ahlak gelişimi de yetişkinlerin bilişsel, kişilik ve ahlak gelişiminden farklıdır (Çam, Çavdar, Seydooğulları ve Çok, 2012).

Piaget'ye göre ahlak gelişimi birbirini izleyen dönemler halinde ortaya çıkmaktadır ve çocuğun çevreyle etkileşimi ahlak gelişimini de etkilemektedir. Ahlak kural olduğu için uyduğunu ancak zamanla kuralların ne anlama geldiğini anladıklarını söylemektedir (Sözer-Çapan, 2005).

Piaget'e göre ahlak gelişimi, çocuğun bilişsel gelişimine bağlı olarak arkadaş çevresi ile olan sosyal etkileşimi çerçevesinde belli evreler izlemektedir. Piaget'in çocukların yaşlarına bağlı olarak, yargılama sistemlerinde ortaya çıkan değişmelere ilişkin gözlemleri ahlak gelişimi dönemlerini belirlemeye yöneltmiştir. Piaget "öyküler" kullanarak çocukların akıl yürütme biçimlerini incelemiştir (Öztürk, 2011).

Piaget, pek çok araştırmasında çocukların toplumdaki kurallara karşı tutumlarını incelemektedir. Bu araştırmanın genel sonuçları şöyledir: 2-5 yaş arasındaki çocuklar, kurallarla çok az ilgilenmektedir. 5 yaşına yakın çocuklar, kendilerinden büyük çocukları gözlemekte ve onların davranışlarını taklit etmektedir. 5-10 yaş arasındaki çocuklar, kurallara kutsal ve değişmez olarak saygı duymaktadırlar. Çocuk zamanla kuralların değişebildiğini görmekte ancak nasıl değiştireceğini bilmemektedir (Sözer-Çapan, 2005).

Piaget çocukların değerlendirmelerinden yola çıkarak ahlak gelişimini dıőa bağlı ve özerk dönem olarak iki döneme ayırmaktadır. Özellikle çocuklarda "sonuç odaklı" bir ahlak anlayışından "niyet odaklı" bir ahlak anlayışına doğru gelişim olduğunu ileri sürmektedir. Bu dönemler şunlardır:

Dıőa Bağlı Dönem: Ahlak gelişiminde on yaşına kadar olan dönem, dıőa bağlı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde çocuklar ahlaki olarak başkalarına bağımlıdır ve yetişkinler tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul etmektedir ve kurallara uymama ceza ile sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte çocuklar davranışın somut niteliklerine bakarak ahlaki değerlendirmelerde bulunmaktadır (Çam ve ark., 2012).

- 2-7 yaş arası dönem: Bu dönemde doğru ve yanlış sabittir. Çocuk, mantıksal düşünce gelişmediği için tek yönlü düşünmektedir. İşlenen bir suçun önem derecesi ortaya çıkan fiziksel sonuca bağlıdır. Bir eylemin doğruluk ve yanlışlığına ceza alıp almadığına göre karar vermektedirler.
- 7-11 yaş arası dönem: Bu dönemde baskı ahlakı hakimdir. Tek yanlı ahlak anlayışı hakimdir, kabullenme ve onaylanma istemektedir.

Özerk Dönem: 11 yaş ve üzeri olan bu dönemde mantıklı bir akıl yürütme, soyut ve çok yönlü bir düşünme görülmektedir. Çocuklar kuralların anlaşmaya dayalı olduğunu ve değiştirilebileceğini bilmektedirler. Bir davranışın doğru veya yanlış olduğunu söylerken durumsal ve kişisel etkenleri dikkate almaktadır (Öztürk, 2011). Çocuk, bir davranışı değerlendirirken büyüklerinin düşüncelerine göre değil, kendi anlayışına göre değerlendirmeye başlamaktadır (Güngör, 1995; s. 29-30) ve bu dönemde çocuklar davranışların arkasındaki niyetlere bakarak ahlaki değerlendirmeler yapmaktadır.

Sonuç olarak Piaget, çocukların akıl yürütme becerilerini incelemek için kullandığı öykülerin çocuğun kişisel gelişimine uygun olmadığı, öykülerin karmaşık ve uzun olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Piaget ahlak gelişimi kuramında kız çocuklarının kurallara uyma duyarlılığının erkek çocuklarına göre daha gelişmiş olduğunu belirtmektedir (Çam ve ark., 2012).

1.3.4.3. Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişimi: Kohlberg'in ahlak gelişimi alanında en önemli katkısı ahlak gelişimini Piaget'nin zihin gelişimi alanında ortaya koyduğu evreler üstüne kurması olmuştur. Piaget'nin aksine Kohlberg, ilkelere dayalı ahlaki yargının gelişmesinde ergen ve yetişkinler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Değişik yaş grupları ve sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin ahlaki gelişim düzeylerini belirlerken, ahlaki değerlendirmeler yapılabilecek hikayeler kullanmaktadır. Bu hikayeler ahlaki ikilemler içermektedir ve burada önemli olan çözüme ulaşılırken yürütülen akıl yürütme süreci ve mantıksal dayanaklardır (Sözer-Çapan, 2005).

Kohlberg'e göre ahlak; iyi-kötü, doğru-yanlış- hak-haksızlık konularında bilinçli karar vermeyi ve buna uygun davranışlarda bulunmayı ifade etmektedir (Keskin, 2013). Kohlberg toplumun tümü tarafından kabul görmemesi ve uygulamadaki net olmayan yaklaşımlardan dolayı değerler üzerinde durmamaktadır. İnsanların aynı ahlak değerlerine farklı tepkiler verebileceğini dile getiren Kohlberg, ahlak gelişimi basamaklarına odaklanmanın ahlak davranışlarını etkilediğini savunmaktadır. Kohlberg ahlak gelişiminin dönemler içinde ortaya çıktığını savunmuş ve ahlak gelişimi kuramını Piaget'ten daha ileriye götürmektedir (Öztürk, 2011).

Kohlberg de ahlak gelişiminin dönemler içinde ortaya çıktığını ve bilişsel gelişime paralel olduğunu ifade etmektedir. Kohlberg ahlak gelişimini üç düzey içinde ele almaktadır. Düzeyler içinde yer alan evrelerin her bir basamağında yeni bir zihinsel örgütlenme ve farklı bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Dönemler içinde ilerleme, takvim yaşına ve bilişsel gelişim düzeyindeki ilerlemeye bağlı olmaktadır. Kohlberg, adalet kavramı üzerinde durmakta ve ahlak gelişiminin evrensel kültürel değerlerini öne çıkarmaktadır (Sözer-Çapan, 2005).

Kohlberg, ahlaki yapının ahlaki düşüncenin üç ayrı düzey ve altı evrede oluştuğunu ve her bir evrenin diğeriyle bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Bu evreler niteli olarak birbirinden farklı olmakta ve belirli bir sıra içerisinde gerçekleşmektedir (Sözer-Çapan, 2005).

Kohlberg'e göre ahlak gelişim düzey ve evreleri:

1. Gelenek Öncesi Düzey: Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramında en düşük düzeydir. Bu düzeydeki çocuklar ahlaki kavramları somut yer ve olaylara bağlamaktadır. 'Güçlü olan kazanır' düşüncesi hakimdir. Bu düzeyin temel özelliği, otoriteye bağlılık ve bireysel çıkarların ön planda olmasıdır (Sözer-Çapan, 2005).

Ahlaki olay ve durumlar, ceza ve ödül gibi fiziksel sonuçlara göre değerlendirilmektedir. Bu düzeyde ahlaki yargı ve düşüncenin temeli; dış kontrol, ceza ve ödüldür. Ahlaki yargılar, dış otoritenin görüşlerine bağlıdır (Şengün ve Kaya, 2007).

- 1. Evre: Ceza ve İtaat Eğilimi: Bu aşamadaki çocuklar sadece otoriteye uymakta ve cezalandırılmaktan kaçınmaktadırlar. Davranışın ahlaki olup olmadığına karar verilirken olayların dış görünüşüne ve meydana gelen olayın büyüklüğüne bakılarak karar verilmektedir (Öztürk, 2011).
- 2. Evre: Çıkara Dayalı Alışveriş: Ahlaki yargı, bireye kazandırdığı yararlı sonuçlara dayanmaktadır. Bu aşamada çocuk için doğru, kendisinin ve çevresindekilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve somut değişime dayanan alışverişler yapmaktır (Öztürk, 2011). Bu evrede kişi 'Ne kadar verirsem o kadar almalıyım şeklinde bir yargıya sahiptir' (Sözer-Çapan, 2005).

2. Geleneksel Düzey: Toplumun ahlak kurallarının ve değerlerinin olduğu gibi kabul edildiği ve benimsendiği ahlaki gelişim düzeyidir (Şengün ve Kaya, 2007). Bu düzeyde beklentilere ve toplumsal göreneklere uygun davranışlar göstermeye dayalı bir ahlak anlayış hakimdir. Kişi sadece beklentilere ve sosyal kurallara uymakla kalmaz, aynı zamanda kuralları destekleme, koruma ve kurallara bağlılık söz konusudur (Sözer-Çapan, 2005).

- 3. Evre: Kişilerarası Uyum: Benmerkezciliğin azalmasıyla çocuk olaylara diğer insanların açısından bakabilmeyi ve iyi davranışların başkalarını mutlu edebildiğini öğrenmektedir. Çocuk, çevresinin kendisinden yapılması beklenen davranışın doğru olduğunu ve bu davranışları gerçekleştirdiğinde sevileceğini, takdir edileceğini düşünmektedir.
- 4. Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi: Ahlaki yargı, yasalara uygunluğa dayanmaktadır. Doğru, bireyin temel ihtiyacı, toplumsal düzeni korumak, toplumun ve grubun refahı

doğrultusunda davranmaktır. Bu aşamada kişi toplumsal rolleri ve kuralları tanımlayan sistemin bakış açısını kabul etmekte ve bireysel ilişkilerini bu kurallar dahilinde şekillendirmektedir (Sözer-Çapan, 2005).

3. Gelenek Sonrası Düzey: En üst ahlaki gelişim basamağı olan gelenek sonrası düzeyde, toplumun ahlak kuralları ve değer yargıları kabul edilmektedir ancak bunlar gerektiğinde değiştirilmekte ve düzeltilmektedir (Şengün ve Kaya, 2007).

Kohlberg'in ahlak gelişiminin bu en üst basamağına ulaşmış olan çok az insan, toplumsal normlara ve değerlere uygun davranışlar sergilemekle beraber insani değerlerle çatışan yasal düzenlemeleri sorgulayabilmektedir (Öztürk, 2011). Birey ahlaki yargı ve davranışlarında evrensel ahlak değerlerini ve ilkelerini benimsemektedir (Şengün ve Kaya, 2007).

- 5. Evre: Sosyal Sözleşme Eğilimi: Kanunlar, sosyal düzeni korumak, temel yaşama ve özgürlük haklarını güvence altına almak için gerekli görülmektedir. Ancak kanunların kullanımı ve bireysel haklar eleştirel bir şekilde incelenmektedir.
- 6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi: Ahlaki yargı, evrensel ahlaki ilkelere dayanmaktadır. Bu aşamada kişi ahlak ilkelerini kendisi seçip oluşturmaktadır. Bu ilkeler adalet, eşitlik gibi soyut kavramlara dayanmaktadır (Öztürk, 2011).

Kohlberg'e göre, ahlaki gelişim düzey ve evrelerinin kişinin ahlaklı olup olmadığını belirlemek için değil, bir durum karşısında bireyin diğerlerine göre ahlaklı davranıp davranmayacağını belirlemede bilgi vermektedir (Yavuz-Birben ve Bacanlı, 2017). Ancak Kohlberg ahlak gelişimi kuramında yerel ve ahlaki düşüncelere değinmemiştir bu yüzden ahlaki davranışla ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi açıklamakta yetersiz kalmıştır. Sonuç olarak Kohlberg, toplumsal yapılar ve ahlaki karar verme sürecindeki nedenler üzerinde durmuştur (Temli-Durmuş, 2016) ancak çalışmalarını erkekler üzerinde yapıp sonuçlarını kadınlara da genellemesi ve batılı kültürlerin daha üst ahlaki evrelere ulaştığı düşüncesi nedeniyle eleştirilmiştir (Çam ve ark., 2012).

1.3.5. Gilligan' a Göre Ahlak Gelişimi (Sorumluluk Ahlakı): Carol Gilligan, Kohlberg' in erkeklerle çalışmasına tepki olarak kadınların ahlaki gelişimini incelediği yeni bir yaklaşımla ahlak gelişimine katkıda bulunmuştur. Gilligan, Kohlberg'in ahlak gelişimini kesin ve evrensel olmadığı ve örneklem grubunda kadınlara yer vermediği halde araştırma sonuçlarını kadınlara genellemesini eleştirmektedir. Kohlberg'e göre kadınlar ahlaki gelişim evrelerinde üçüncü düzey ve altında kalmaktadır. Gilligan bunun kadının yetersizliğinden kaynaklanmadığını, toplumun kadından beklentilerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Gilligan' a göre kadınlar beklentiyi karşılama ve onay görme çabası içinde olduklarından

ahlak gelişiminin üçüncü evresini geçememektedir. Gilligan yetişkin erkek ve kadınların gelenek sonrası düzeyinin daha ötesinde olgun olarak görevlerini yerine getirebildiklerine inanmaktadır. Gilligan' a göre önemli olan 'ahlak sevgisi kazanmak'tır (Özsarı ve Öğretir-Özçelik, 2020).

Gilligan "Farklı Bir Ses" ve "Ses ve Sessizlik Arasında" adlı eserlerinde kadın ve erkeğin ahlaki yargılamasında bazı niteliksel farklılıklar olduğunu belirtmektedir ve bu farklılıkla ilgili bakım ahlakı ve adalet ahlakı olmak üzere iki farklı model öne sürmektedir.

1. Bakım Ahlakı: İnsanların ihtiyaçlarıyla uyumlu olarak koruma, sorumluluk ve bakım üzerine odaklanmaktadır ve bakım ahlakı ağırlıklı olarak kadınlara özgüdür. Gilligan' a göre kadınlar karşılaştıkları ahlaki konularda karar verirken erkeklere nazaran başkalarının bakım ve korunmasını daha fazla dikkate almaktadır.
2. Adalet Ahlakı: Adalet, eşitlik, bireysel haklar gibi etik ilkeler temelinde düşünmeyi vurgulamaktadır ve adalet ahlakı ağırlıklı olarak erkeklere özgüdür. Erkekler karşılaştıkları ahlaki konularda karar verirken adalet, eşitlik gibi kavramları göz önünde bulundururken kadınların aksine bireysel ihtiyaçları göz ardı etme eğilimindedir.

Gilligan, bakım ve adalet ahlakının temelinde; çocukluk döneminde bağlanma figürüyle ve ilişkilerle ilgili, toplumda kız ve erkek çocuklarına yönelik farklı eğitim ve uygulamaların olduğunu belirtmektedir. Dünya üzerinde pek çok toplumda kız çocuklarının bakım veren kişiye bağlı ve yakın olması istenirken erkek çocuklarının daha bağımsız ve ayrı olması beklenmektedir. Yetiştirilme tarzındaki bu farklılıklar kız çocuklarının başkalarının duygularına önem vermesini ve ilişkilerini korumaya daha çok özen göstermesini öğretmektedir. Bu örüntü çocukluk ve ergenlik döneminde de doğrulanarak cinsiyet ve ahlaki yönelim arasındaki bağlantıyı oluşturmaktadır.

Gilligan, kadın ve erkeğin ahlaki yargılamasındaki niteliksel farklılıklardan dolayı kadınların bazı özelliklerinin değerlendirilmesinde ahlaki gelişim evrelerine dayanan ölçümlerin yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Onun yöntemi kadınların çeşitli kriz içeren gerçek yaşam olaylarını incelemek olmuştur. Bu yöntemle farklı yaş gruplarından, sosyo-ekonomik düzeyden ve etnik yapıdan 29 kadınla kürtaj yaptırıp yaptırmadığı göz önüne alınarak görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda bakım ahlakının 3 gelişim evresinden geçtiğini ileri sürmüştür. Birinci evre, kişinin kendi ihtiyaçlarına odaklandığı; ikinci evre, kişinin başkalarının isteklerini merkeze aldığı, üçüncü evre ise kişinin kendisi ve başkalarının ihtiyaçları arasındaki dengeyi kurduğu evredir.

Gilligan kadınların ahlaki gelişimini ele alması, kadınların ahlaki gelişiminin erkeklerin ahlaki gelişiminden farklı olduğunu göstermesi bakımından ahlak gelişimi konusunda önemli bir yere sahiptir. Ancak Gilligan'ın da kuramı ahlak gelişimini sadece cinsiyet farklılıklarına bağlaması ve diğer değişkenleri göz ardı etmesi, kuramını farklı kültür ve bağlamlarda sınamayı ve toplulukçu kültürlerde kız çocuklarının bağımsızlığının baskılandığı fikri yapılan çalışmalarla karşıtlıklar oluşturduğu için eleştirilmiştir (Çam ve ark., 2012).

1.3.6. Emile Durkheim'e Göre Ahlak Eğitimi: Durkheim, ahlakın her zaman için sosyal bir olgu olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Durkheim'e göre ahlak, bir topluluğa bağlılığın başladığı yerde başlamaktadır. Durkheim, ahlak eğitimini iki grupta toplamaktadır:

1. Ahlaki unsurlar: Durkheim, ahlaki unsurları da kendi içersinde üç gruba ayırmaktadır. Bunlar; disiplin anlayışı, sosyal gruplara bağlılık, irade özerkliği.

- Disiplin Anlayışı: Durkheim'e göre çocukluk, ailenin yanında geçirilen 'okul öncesi dönem' ve çocuğun aile çevresi dışına çıktığı, dış dünyayla ilgilenmeye başladığı 'okul dönemi/ikinci çocukluk dönemi' olarak ikiye ayrılmaktadır. Okul dönemi, çocuğa ahlaklı bir karakter kazandırılması bakımından önemli bir dönemdir. Çünkü bu dönemde çocuk, yeterli zihinsel olgunluğa ulaşmaya başlamaktadır. Okul dönemi ile birlikte ahlaki temeller atılmadığı takdirde ilerleyen dönemlerde kolay kolay oluşturulamamaktadır. Aile, çocuğu ahlaki açıdan gerekli duygusal süreçlere hazırlayabilmesine rağmen tek başına toplumsal süreçlere hazırlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ahlak kültürünün kazandırılmasında okula büyük görevler düşmektedir. Okul bu görevi yerine getirirken dini ilkeleri, ahlak eğitiminin dışında bırakarak laik bir ahlak eğitimi vermeye çalışmaktadır. Bununla beraber okulun ahlak eğitimi vermede yetersiz kaldığını düşünenler de mevcuttur. Bunun nedeni olarak da ahlaki unsurlardaki çeşitli duygu, düşünce ve alışkanlığın çok kısa bir zaman diliminde verilmeye çalışılmasıdır (Adanır, O., çev., 2010; s.39-43).

Durkheim'e göre disiplin, ahlak eğitimi konusunda kendiliğinden bir araç görevi yapabilecek, gerekli tüm niteliklere sahip ve ahlaki özelliğe kendi damgasını vurabilen bir araçtır. Okuldaki disiplin, yeteneklerin belirlenip geliştirilmesi için bir araçtır. Ahlaki disiplinin amacı, insanın kendisine hakim olabilmesidir (Gündüz, 2010; s.250-257).

- Sosyal Gruplara Bağlılık: Durkheim'e göre ahlaklı eylem, bireyler üstü amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Bireyler ancak kendi çıkarlarının üstüne çıkarak grubun/toplumun çıkarlarını gözetmeye başladıkları anda ahlaki davranmış sayılmaktadırlar. Durkheim, ikinci ahlaki unsuru, bireyin içinde bulunduğu sosyal

gruplara bağıllık olarak belirlemektedir. Ahlaki davranışların amaçları konusunda sosyal grupların önem derecesi de sorgulanmaktadır. Birey, ahlaki davranışını sosyal gruptaki hiyerarşiye göre sergilemektedir. Durkheim'e göre insanı sınırlayan ve egemenliği altına alan ahlak, bir gruba ait olmayı, ona bağlanmayı sağlamaktadır. İnsanın ahlaki bir varlık olabilmesi için kendi dışındaki sosyal gruplara bağlanması ve bu grupla dayanışma içinde bulunması gerekmektedir (Gündüz, 2010; s.258-266).

- İrade Özerkliği: Ahlaki düzende özerkliği, düzenin kendisini bilmeye dayandıran Durkheim, kurallara nedenleri bilindiği için uyulduğunu ifade etmektedir. Durkheim'e göre ahlaklı bir şekilde davranabilmek için disiplinli olmak, bir gruba bağlı olmakla beraber bilinçli olmakta gerekmektedir. Ahlak kurallarına uyma, bilinçli bir seçim olmalıdır.

2. Ahlaki Unsurların Çocukta Oluşturulması: Durkheim, ahlakın unsurları olan disiplin ve sosyal gruplara bağıllığın çocuklara nasıl kazandırılacağı ve geliştirileceği üzerinde durmakta, böylelikle irade özerkliğinin oluşacağını bildirmektedir (Gündüz, 2010; s. 270-276).

1. Disiplin Anlayışının Çocukta Oluşturulması: Ahlaki unsurlar, çocuk doğduğu anda onda var olan kavramlar değildir. Çocuk psikolojisinden yararlanılarak çocuğun kendine özgü doğası anlaşılmalı ve ahlaki unsurların nasıl kazandırılacağı belirlenmelidir. Çocuğa kazandırılacak disiplin anlayışı iki temel unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar “düzenli bir yaşama sahip olma arzusu” ve “kendisine hakimiyet.” Çocuk, tekrar yoluyla alışkanlık kazandıkça düzensizlikten uzaklaşarak düzenli bir yaşama geçmeye başlamaktadır. Düzenli bir yaşama geçmek, ahlaki eğitimin başlangıcını oluşturmaktadır. Düzenli bir yaşama geçmek tek başına disiplin anlayışı için yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte çocuğun kendine hakim olmayı da öğrenmesi gerekmektedir (Gündüz, 2010; s. 276-280).

- 1. Okulda Disiplin: Ailenin yapısı ve işleyişi çocuğun ahlaklı bir birey olarak hayata başlamasında ilk basamağı oluşturmaktadır. Ahlaki unsurlardan biri olan disiplin anlayışının kazanılmasında, aileden daha işlevsel olan okul devreye girmektedir. Okulda çocuğun davranışlarını önceden belirleyen kurallar sistemi mevcuttur ve çocuk bu kurallara uymak zorundadır. Bu zorunluluklar okul disiplinini oluşturmaktadır. Çocukta disiplin anlayışı, kurallara uymakla başlamakta ve gelişmektedir. Durkheim'e göre okulda disiplinin belirlenmesinden ziyade bu disiplin anlayışının çocuğa kazandırılması daha önemlidir. Kurallar çocuğa zorla ve ceza yöntemiyle öğretilemez. Önemli olan, çocuğun bu kuralları isteyerek ve benimseyerek davranışa dönüştürmesidir. Bu süreçte en etkili rol model öğretmenlerdir (Gündüz, 2010; s. 281-284).

- 2. Okulda Ceza: Cezayı iki temel kategoride incelemek mümkündür. Birincisi “ceza, kurallara uymayanları uyarmak için bir araçtır.” Cezanın işlevi, suçun ortaya çıkmasını engellemektir. Ancak cezaya bağlanan kurallar, ihlal edildikçe ve bunun engellenebilmesi için cezanın şiddeti arttıkça kurallara olan saygı ve bağlılık azalmakta ve cezanın yaptırım gücü ortadan kalkmaktadır. Bunun sonucu olarak da çocuk, ahlaki açıdan hiçbir şey kazanamamaktadır. İkincisi ise “ceza, ihlal edilen kural ve sonuçların telafi edilmesidir.” İhlal edilen ve sonuçların telafi edilmesine yönelik olan ceza, belli durumlarda ve ölçülerde işlevini yerine getirmektedir. Cezanın buradaki işlevi, suçun aklanmasına yöneliktir.

Ceza, kural ile orantılı ve kişinin davranışlarını düzenlemeye yönelik olmalıdır. Cezanın temel işlevi, kınamak ve ayıplamaktır. Durkheim’e göre de cezanın esası ayıplamaktır. Bedene yönelik ve kişiye acı veren cezalar kurallara uyma davranışını olumsuz olarak etkilemektedir. Çünkü ahlakı, ahlakın kınadığı yöntemlerle savunmak, ahlak dışı bir harekettir. Birey karşısında saygı duyduğu bir otorite figürü olduğu takdirde kendisine hakim olabilmektedir (Gündüz, 2010; s. 285-288).

- 3. Okulda Ödül: Cezadan ziyade ödül, çocuğun ahlaki gelişimi ve eğitimi için istenilir bir durumdur. Durkheim, okulda ödüllerin, çocuğa ahlaki kimlik ve karakter kazandırmaktan daha çok, onun zekasını geliştirmeye yönelik olduğunu göstermekte ve bu görüşü eleştirmektedir. Okullarda iyi not alan daha başarılı çocukların ödüllendirilmesi, ahlaki davranış gösteren çocukların ödüllendirilmemesi ödüllerin başarıya yönelik olduğunu göstermektedir. Okulda başarısından dolayı sürekli ödüllendirilmeye alışan çocuklar, okul hayatı dışında bu kadar sık ödüllendirilmediğini fark ettiklerinde hayal kırıklığı yaşamakta ve ödüllendirilme beklentisiyle başarı için ahlak dışı davranışlar gösterebilmektedirler (Gündüz, 2010; s. 288-290).

2. *Çocukta Sosyal Gruplara Bağlılığın Oluşturulması*: Durkheim, çocukta sosyal gruplara bağlılığın oluşturulmasının kaynağını, insandaki paylaşma ve karşılık bekleme eğilimlerinin bütünü olarak görmektedir. Durkheim, bencillik ve paylaşımcılık diye ikiye ayrılan eğilimlerin aralarındaki ilişkiyi irdelemektedir.

Bencil eğilimlerden kaynaklanan davranışlar arttıkça kolektif yaşam bilinci azalmaktadır. Bunun sonucunda kolektif yaşamla ortaya çıkan ahlaki davranışların değeri kaybolmaktadır. Paylaşımcı eğilimlerden kaynaklanan davranışların artması, ahlaki davranışın öznesi olan insanı yok etmektedir. Bencillik ve paylaşma eğilimleri insanda var olan eğilimlerdir. Çocukta var olan paylaşma eğilimi, eğitim yoluyla geliştirilmelidir. Durkheim’e göre,

çocuğu etkilemek için iki genel araç kullanılmaktadır: Bunlardan biri okul ortamı diğeri bu ortamda verilen derslerdir. Durkheim, iki genel araç üzerinde değerlendirmeye başlamadan önce, okul ortamını ve sınıfın konumunu ele almaktadır. Okul öncesi çocuk, aile ve arkadaşları olmak üzere iki grup ile temasta bulunmaktadır. Çocuğun aileden çıkıp topluma karışmasında okula önemli görevler düşmektedir. Okul, çocuğun kolektif toplum bilincine ulaşmasında, ona bağlanmasından önemli ortamı oluşturmaktadır. Aynı zamanda ahlaki bilgi ve davranışların öğrenilip uygulandığı bir ortamdır (Gündüz, 2010; s. 290-294).

1.4. Araştırmanın Amacı

Kişiliğin temellerinin atıldığı ilk altı yılda ahlak değerlerinin kazanılması, çocuğun ruhsal gelişimi, kişiliğinin oluşumu ve bilişsel gelişimi açısından en önemli yıllardır. Okul öncesi dönemde çocukların bilişsel yapıları, ahlaki gelişimin soyut kavramlarını anlayabilecek düzeyde değildir. Bu nedenle çocuklar doğru ve yanlış davranışları büyüklerin davranışlarını taklit ederek ve model alarak öğrenmektedirler. Bununla beraber anne babanın tutarlı bir yaklaşım izlemesi de çocuğun doğru ve yanlış olanı öğrenebilmesi için önemli olan bir diğer noktadır. Evde ebeveynler model alınarak başlayan ahlak eğitimi, okul yaşamıyla beraber öğretmeni model alarak devam etmektedir. Ergenlik dönemi ile birlikte ahlak kural ve değerleri çevreden özellikle arkadaş gruplarından öğrenilmektedir. Bu araştırma, ergenlik dönemi sonrası kimlik oluşumu sürecinde gençlerin ahlak kural ve değer algılarındaki değişimleri görebilmek için geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılmıştır.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Araştırma kapsamında geliştirilen ‘Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği’ geçerli ve güvenilir midir?
2. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin yaşına göre farklılık göstermekte midir?
3. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın yaşına göre farklılık göstermekte midir?
4. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin eğitim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?
5. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın eğitim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?

6. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin mesleğine göre farklılık göstermekte midir?
7. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın mesleğine göre farklılık göstermekte midir?
8. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
9. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, yaşa göre farklılık göstermekte midir?
10. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, öğrenim gördüğü sınıf düzeyine göre farklılık göstermekte midir?
11. Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı öğrenim gördüğü fakülteye göre farklılık göstermekte midir?

1. 5. Araştırmanın Önemi

Toplumda özellikle son zamanlarda temel ahlaki değerlerde büyük bir çözüme ve yıpranma söz konusudur. Özellikle gittikçe artan küreselleşme ve hızla gelişen teknolojik değişimler yeni problemleri de beraberinde getirmektedir. Ancak bu problemlerin asıl odak noktası değerlerdeki değişimlerdir. Ailede öğrenilen ahlaki kural ve değerlerde, ergenlik döneminden sonra pek çok değişkene bağlı olarak çözüme ve yıpranma ortaya çıkmaktadır. Çocukluktan beri öğretilen bu değerlerde dikkat edilmesi gereken nokta hangi değerlerin ne zaman ve nasıl verileceğidir. Doğru zamanda ve doğru olarak öğretilen değerler zaman içerisinde içselleştirilmekte ve ilerleyen yıllarda davranışlar bu değerlere göre şekillenmektedir. Çocukluk döneminde öğrenilen en temel değerler şunlardır: güven, saygı, sorumluluk alma, paylaşma, yardımlaşmadır.

Ahlaki kural ve değerleri çocuğa öğretirken ebeveynlerin tutarlı davranışları çok önemlidir. Okul dönemine kadar çocuk rol model olarak ebeveynlerini, okul döneminde ise öğretmen ve arkadaşlarını model almaktadır. Arkadaşların model alınmaya başlanıldığı ergenlik dönemi ve sonrasında ahlaki kural ve değerler sorgulanmaya başlanmaktadır. Özellikle bu dönemlerde ahlaki kural ve değerlerde çözüme görülmeye başlanmaktadır. Küreselleşme ve ilerleyen teknolojik gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan yeni bir değer sistemi ve yeni bir hayat tarzı eski ahlaki değerleri silmektedir. Teknolojinin bir parçasını oluşturan sosyal medya, kitle iletişim araçları toplumun değer sistemi ve yargılarını da değiştirmektedir. Yaşanan bu gelişmeler ahlaki değerlerin öğretilmesini ve değerlerin aktarılmasını bazı noktalarda olumsuz olarak etkilemektedir.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, gençlerin ahlak algısını değerlendirmek için kullanılan bir ölçek olmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu araştırmada ‘Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği’ geliştirilerek gençlere uygulanması gençlerin ahlak algısındaki değişimleri görmek açısından önemlidir.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın amacına uygun olarak geliştirilen Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği 2019 yılında araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve 2023-2024 eğitim öğretim yılı kapsamında üniversite öğrencilerine uygulanmıştır.

Araştırma;

- Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde eğitim öğretime devam etmekte olan üniversite öğrencileri ile sınırlıdır. Araştırma başka üniversitelerde eğitim öğretime devam etmekte olan üniversite öğrencilerine de uygulanabilir.
- Araştırma öğrencilerin Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği’ ne verdikleri cevaplarla sınırlıdır.
- Araştırmada veri toplama araçları anket tekniği ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Ahlak; iyi-kötü, doğru-yanlış olarak değerlendirilen davranışlar bütünüdür ve insanların uymakla sorumlu tutuldukları davranış ve kurallardır. Aynı zaman da ahlak, insanın karakterini, neyi yapıp yapmayacaklarını belirleyen ve davranışlarını buna göre düzenleyen kurallar bütünüdür (Dilmaç, 1999).

Değer; bir insanın, öteki insanın özelliklerini, istek, arzu ve davranışlarını değerlendirirken kullandığı bir ölçüttür. Değerler insanı insan yapan, onu diğer canlılardan ayıran ve insanın amaçlarına uygun tarzda kendini gerçekleştirebilmesine yardımcı bir nitelik taşımaktadır (Öztürk, 2011). Bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğelerdir (Sözer-Çapan, 2005). Belli durum ve şarta bağlı kalmaksızın arzu edilen ve yararlı görülen şeyleri gösteren ölçütlerdir (Dilmaç, 1999).

Ahlaki Değer; Ahlaka ait, ahlakla ilgili, ahlak sınırları içinde kalan değerlerdir. Toplum tarafından iyi-kötü, doğru-yanlış olarak değerlendirilen durumlar, ahlaki değerleri belirlemektedir (Sözer-Çapan, 2005).

Ahlaki Yargı; Ahlaki bir olayın ya da durumun doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hüküm vermesi, bireyin başkalarına nasıl davranması ve tepki vermesi gerektiği konusunda ortaya konulan zihinsel bir işlemdir. Bireyin ahlaki bir durum karşısında çevresindeki insanlarla nasıl iletişim kurması gerektiğini belirlemektedir (Şengün ve Kaya, 2007).

Ahlaki Davranışlar; Neyin doğru neyi yanlış olduğuna ilişkin ahlaki yargılar tarafından belirlenmektedir (Şengün ve Kaya, 2007).

1.8. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Kaya’ nın (1993) araştırmasının amacı, üniversite öğrencilerinin bazı kişisel değişkenleri ile ahlaki yargı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma verileri Ondokuz Mayıs Üniversitesine bağlı Eğitim, Fen- Edebiyat, İlahiyat, Tıp ve Ziraat Fakültelerinde 1991-92 yıllarında öğrenim gören 1075 öğrenciden toplanmıştır. Verilerin toplanmasında Rest (1979) tarafından geliştirilen Ahlaki Yargılar Envanteri, Özgüven (1992) tarafından geliştirilen Hacettepe Kişilik Envanteri ve Baymur (1968) tarafından geliştirilen Benlik Tasarımı Envanteri kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin ahlaki yargı düzeyinde fakültelerin, öğrencilerin yaşlarının, mezun oldukları liselerin, akademik başarılarının, zeka düzeylerinin, hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine, ebeveynlerin tutumlarının, eğitim düzeylerinin, mesleklerinin, ekonomik düzeylerinin, ailedeki kişi sayısının, kardeş sayısının, aile içinde kaçınıcı çocuk olduğunun anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Ancak sınıf düzeylerine ve cinsiyete bakıldığında 4. Sınıf öğrencilerinin diğer sınıftaki öğrencilere göre ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre ahlaki düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Kaya, 1993).

Dilmaç’ın (1999) araştırmasının amacı, ilköğretim 4. ve 5. Sınıf öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimini vermek ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile bu programın etkililiğini sınamaktır. Bu amaca yönelik olarak İnsani Değerler Eğitim Programını Türk kültürüne uyarlama çalışmaları yapılmış ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği geliştirilmiştir. Bu araştırma İstanbul-Kadıköy’ de yer alan Küçükalyalı Çocuk Esirgeme Kurumunda gerçekleştirilmiştir. 26 Mart 1999- 25 Haziran 1999

tarihleri arasındaki araştırmaya kurumda kalan 36 (18 kişi deney, 18 kişi kontrol grubu) kişi katılım göstermiştir. Deney grubunda yer alan 18 öğrenciye 36 oturum süren İnsani değerler eğitimi verilirken kontrol grubuna herhangi bir eğitim verilmemiştir. Çalışmanın sonunda İnsani Değerler Eğitiminden elde edilen bulgular doğrultusunda bu programın ilköğretime giden çocukların ahlaki olgunluk düzeyinin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dilmaç, 1999).

Şengün ve Kaya' nın (2007) araştırmasının amacı, Ahlaki Olgunluk Ölçeği geliştirerek geçerlik ve güvenilirliğini sağlamaktır. Bireylerin ahlaki olgunluk düzeyini ölçmeyi amaçlayan Ahlaki Olgunluk Ölçeği 66 maddeden oluşan, beşli likert tipi bir ölçektir. Araştırma verileri Samsun ili merkez liselerinden Mayıs-2007 tarihinde tesadüfi olarak seçilen 830 öğrenciden elde edilmiştir. Ahlaki Olgunluk Ölçeğinin güvenilirliği için test-tekrar test, test-yarı test ve Cronbach Alpha yöntemleri kullanılmıştır. Ölçeğin, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .88, test-yarı test güvenilirlik katsayısı .89, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, Ahlaki Olgunluk Ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğu kanısına varılmıştır (Şengün ve Kaya, 2007).

Öztürk' ün (2011) araştırmasının amacı “61-72 Aylık Çocuklar için Ahlaki Değer Yapısını Belirleme Ölçeği'nin” geçerlik ve güvenilirliğini sınamaktır. Tarama niteliğinde olan araştırmanın evrenini 2009-2010 eğitim öğretim yılında Ankara il merkezi Çankaya, Yenimahalle, Altındağ, Etimesgut, Sincan ilçelerindeki M.E.B.'na bağlı resmi bağımsız anaokullarına devam eden 61-72 aylık çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiş 553 çocuk oluşturmaktadır. “61-72 Aylık Çocukların Ahlaki Değer Yapılarını belirleme Ölçeğinin” uygulanmasıyla elde edilen veriler kullanılarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış ve ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu görülmüştür (Öztürk, 2011).

Ünsal- Seydoğulları ve ark.' nın (2014) araştırmasının amacı ebeveyn tutumlarının, lise türlerinin, anne-babanın eğitim düzeyinin ve sosyo- ekonomik düzeyin lise öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri üzerindeki etkisini incelemektir. Veriler 447 lise öğrencisine uygulanan Ahlaki Yargı Testi, Anne-Baba Tutum Ölçeği ve Kişisel Bilgiler Anketi ile toplanmıştır. Verilerin analizinde t- testi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ebeveyn tutumlarının ve sosyo- ekonomik düzeyin ahlaki yargı yeteneği üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Lise türlerine ve ebeveynlerin eğitim seviyelerinin ahlaki yargı yeteneği üzerindeki etkisine bakıldığında Fen Lisesi ve Anadolu

Lisesi öğrencilerinin ahlaki yargı yeteneğinin; meslek lisesi öğrencilerinin ahlaki yargı yeteneğinden yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla beraber ebeveynlerin eğitim seviyeleri arttıkça öğrencilerin ahlaki yargı yeteneklerinin de arttığı görülmüştür (Ünsal- Seydoğulları ve ark, 2014).

Temli- Durmuş' un (2016) araştırmasının amacı, sınıf öğretmeni adayları için geçerli ve güvenilir bir ahlâk eğitimi yeterlik ölçeği geliştirmektir. Araştırmaya 19'u erkek, 86'sı kadın olmak üzere toplam 105 öğrenci katılmıştır. Ölçek 11 madde ve motivasyon, planlama ve hakimiyet olarak ayrılan üç faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .85, her bir faktörün güvenilirlik katsayısı motivasyon için .81, planlama için .72, hakimiyet için .76 bulunmuştur. Faktörlerin güvenilirlik katsayılarının kabul edilebilir değer aralığında olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre ölçeğin sınıf öğretmeni adaylarının ahlak eğitimine yönelik yeterlik algılarını ölçmede güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Temli-Durmuş, 2016).

Erbaş ve Şahin-Perçin' in (2017) araştırmasının amacı, çalışanların ahlaki çözülme ve kişi-çevre uyumu arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve Moore ve arkadaşları tarafından 2011 yılında geliştirilen ahlaki çözülme ölçeğinin Türkçe literatürde geçerlilik çalışmasını yapmaktır. Literatürdeki pek çok çalışma etik dışı davranışların örgütler açısından önemine vurgu yapmaktadır. Bu araştırmanın önemi bireyin ahlaki inanışlarını düzenleyerek etik dışı davranışları nasıl rasyonelleştirdiğini açıklayan bir teoriye dikkat çekmektir. Ahlaki çözülme ve kişi-çevre uyumu için araştırma verileri Kayseri ilinde bir ve daha uzun yıllar faaliyet gösteren yiyecek- içecek üzerine çalışan on işletmenin 284 çalışanından Ocak-Şubat 2014 tarihlerinde anket yöntemi ile toplanmıştır. Katılımcıların %85' i erkek, %55'i evli, %53 ortaöğretim mezunu, 10 yıllık tecrübeye sahip, 35 yaş ortalamasına sahip kişilerdir. "Araştırmada kullanılan veriler, Moore ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen ve sekiz ifadeden oluşan tek boyutlu ahlaki çözülme ölçeğinden ve Vogel ve Feldman'ın (2009) kullandığı kişi-meslek, kişi-grup, kişi-örgüt ve kişi-iş olmak üzere dört boyutu temsil eden ve 20 ifadeyi kapsayan kişi-çevre uyumu ölçeği ile toplanmıştır".Araştırmada ahlaki çözülme, çalışanların etik olmayan örgütsel davranışlara ilişkin algıları esas alınarak; kişi-çevre uyumu ise kişi-meslek, kişi-grup, kişi-örgüt ve kişi-iş olmak üzere dört boyutta ölçülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alfa değerinin .77 olduğu görülmüştür. Korelasyon analizi sonuçlarına göre ahlaki çözülmenin kişi-çevre uyumu boyutları ile negatif ilişkisi olduğu görülmüştür. Ahlaki çözülme Bandura' nın sosyo-bilişsel teorisinin uzantısı olarak kendisi tarafından ortaya

konulan bir teoridir. Bandura yüksek ahlaki çözülmeye sahip kişilerin özdenetimlerini pasifleştirerek etik dışı davranışları daha rahat yaptıklarını belirtmiştir. İş yaşamında karşılaşılan etik olmayan davranışların açıklanmasında kullanılan ahlaki çözülmeye, bireyin yapacağı yanlış davranışı mantık çerçevesinde rasyonelleştirerek sürdürmesi olarak tanımlanmaktadır. Bireyin bu rasyonelleştirmeyi yapmasındaki amaç ise etik dışı davranışın getirebileceği psikolojik rahatsızlıktan kurtulmaktır. Örgütlerde alışanların ahlaki çözülmeye düzeyine yatkınlıkları etik dışı davranışları da tetiklemekte ve örgütsel sapma davranışına temel oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda ise korelasyon analizine ve merkezi eğilim ölçütlerine göre çalışanların kişi-çevre uyumu boyutlarına yönelik algılamaları ile ahlaki çözülmeye eğilimlerinin arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu, kişi-çevre uyumu boyutları ile ahlaki çözülmeye eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışanların kişi-çevre uyumuna dikkat ettikleri fakat aynı zamanda ahlaki çözülmeye eğilimine de sahip oldukları görülmüştür. Araştırmanın temel hipotezi olan çalışanların çalıştıkları örgütlere uyum sağlayabilmek adına, etik dışı davranışlarda bulunabilmeleri ve bu yüzden kişi-çevre uyumunda suni bir yapıya neden olabilecekleri çalışma verileriyle doğrulanmıştır (Erbaş ve Şahin-Perçin, 2017).

Çelik-Ok' un (2019) araştırmasının amacı Ahlaki Öfke Ölçeğini Türkçeye uyarlamaktır. Araştırma verileri Ankara'da farklı üniversitede öğrenim gören 17-27 yaş aralığında 195 kadın, 54 erkek ve 2 cinsiyet belirtmeyen 251 lisans öğrencisinden toplanmıştır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapı olduğu görülmüş ve bu faktörler maddelerin içerikleri de dikkate alınarak duygusal ve bilişsel boyut olarak adlandırılmıştır. Ahlaki Öfke Ölçeği (AÖÖ) Montada ve Schneider (1989) tarafından Almanca olarak geliştirilen adaletsizlik ve eşitsizlik karşısında hissedilen stresi ifade eden 10 maddeden oluşan 9'lu likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach Alpha değerine ulaşamamış olup Wakslak, Jost, Tyler ve Chen (2007) tarafından İngilizceye çevrilmiş haliyle uygulanan ölçeğin Cronbach Alpha değeri .90 bulunmuştur. Yapılan Çalışmada AÖÖ' nin Cronbach Alpha değeri .76, duygusal boyutun Cronbach Alpha değeri .78 ve bilişsel boyutun Cronbach Alpha değeri .70 bulunmuştur. AÖÖ' nin ölçüt geçerliliğini belirlemek amacıyla Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBYÖ) ve Sağ Kanat Yetkencilik Ölçeği (SKYÖ) kullanılmıştır. Sidanius, Pratto ve Bobo (1994) tarafından geliştirilmiş olan bireyin kendi grubunun diğer gruplardan üstün olduğu ve diğer gruplara baskınlık kurma yönelimini ölçen SBYÖ, 16 maddeden oluşan 7'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .89' dur. Karaçanta (2001) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan ölçeğin alan uygulaması sonucu Cronbach Alpha değeri .85 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınan puan arttıkça sosyal baskınlık yönelim

düzeyi artmaktadır. Altemeyer (1996) tarafından sağ kanat yetkeciliği adı verilen kişilik özelliğini ölçmek amacıyla geliştirilen SKYÖ, 22 maddeden oluşan 9'lu likert tipi bir ölçektir. Güldü (2010) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan ölçeğin alan uygulaması sonucu Cronbach Alpha değeri .85 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda alan taramasında bilişsel ve duygusal süreçlerin birbirinden bağımsız olmadığı görülmüştür. Bu durum ahlaki öfke açısından değerlendirildiğinde de kişinin adaletsizlik karşısında duygusal ve bilişsel süreçlerinin tutarlı olması beklenmektedir. Araştırmada elde edilen veriler sonucunda duygusal ve bilişsel boyut arasındaki korelasyon .32 olup beklentiyi doğrulamaktadır. AÖÖ' nin ölçüt geçerliliğini belirlemek amacıyla kullanılan bireyin kendi grubunun diğer gruplardan üstün olduğu ve diğer gruplara baskınlık kurma yönelimini ölçen SBYÖ ve yetkeci kişilerin kendisinden farklı gördükleri kişilere yönelik saldırganca tutumlarını ölçen SKYÖ arasında negatif bir ilişki olması beklenmektedir. Ahlaki öfke başkasının yaşadığı haksızlık ve adaletsizlik karşısında hissedilen bir duygu olduğu dikkate alındığında SBYÖ ve SKYÖ arasındaki negatif ilişkinin alanda yapılmış çalışmalarla tutarlı olduğu görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda AÖÖ' nün duygusal ve bilişsel boyut olmak üzere iki faktörlü yapıya sahip geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür (Çelik-Ok, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Araştırma, üniversiteye devam etmekte olan öğrencilerin ahlak algısını belirlemek üzere geliştirilmiş olan Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu bölümde, araştırmanın örneklem grubu, yöntemi, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve toplanan verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel teknikler açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacına uygun olarak ebeveyn tutumlarının öğrencilerin arkadaş seçimine etkisini açıklamak için 'nicel araştırma yöntemi' kullanılmıştır. Nicel araştırmanın temeli pozitivism yaklaşımına dayanmaktadır. Olgucu bilim olarak nitelendirilen pozitivism, bilginin deneyimleme ile elde edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Pozitivism yaklaşımını esas alan bilimsel bir çalışmanın amacı genelleme yapabilmektir. Tümdengelim yoluyla gerçekleşen nicel araştırma, mevcut durum hakkında bilgi sahibi olabilmek için sayısal verilerin objektif bir şekilde ölçüldüğü ve bu ölçümler sonucu genellemeye giden bir araştırma yöntemidir. Pozitivism yaklaşımını temel alan nicel araştırmaların özellikleri şunlardır:

1. Kesin tanımlamalar yapılır.
2. Amacı değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini tanımlamaktır.
3. Araştırma sonucu elde edilen veriler sayısal hale getirilir.
4. Elde edilen verilerin geçerliği istatistiksel değerlere bağlıdır.
5. Evrenden anlamlı örneklem seçebilmek için olasılıklı örnekleme yöntemleri kullanılır.
6. Elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak özetlenir ve araştırma kesin açıklamalarla sonuçlandırılır (Garip, 2023).

Nicel araştırmada veriler gözlenebilir, sayısal ve ölçülebilir biçimde ifade edilir. Nicel araştırmada amaç bireylerin toplumsal davranışlarını gözlem, deney ve test yoluyla nesnel bir şekilde ölçmek ve sayısal verilerle açıklamaktır. Elde edilen sayısal veriler sayesinde genellenebilir sonuçlar elde edilir (Gurbetoğlu, 2015).

Bu araştırmada nicel araştırma yönteminin kullanılma sebebi; çok sayıda katılımcıya ulaşılmak istenmesi, elde edilen verilerin istatistiksel olarak ölçülmesi ve bulguların genelleştirilmek istenmesidir.

2.2. Evren ve Örneklem

Evren, bir araştırmada soruları cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği büyük gruptur. Evren, bir başka şekilde, araştırmada toplanacak verilerin analizi ile elde edilecek sonuçların geçerli olacağı, yorumlanacağı grup olarak tanımlanabilir. Örneklem, özellikleri hakkında bilgi toplamak için çalışılan evrenden seçilen onun sınırlı bir parçası olarak tanımlanır. Bilgilerin örnekleme yapılarak toplanma yoluna gidilmesi, çok daha az insan kaynaklarının ve maddi kaynakların kullanılması, bilgilerin çok kısa sürede toplanabilmesi büyük bir avantajdır (Büyükoztürk ve ark, 2013; s.80-81).

Bu araştırmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılı kapsamında yer alan Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemine Necmettin Erbakan Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 720 (360 kadın, 360 erkek) üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Fakültelerin seçilmesinde “basit tesadüfi örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada seçkisiz örnekleme yönteminin kullanılma nedeni temsil edici bir örneklem seçiminin geçerli ve en iyi yolu olmasıdır. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimler örnekleme seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir. Necmettin Erbakan Üniversitesinde yer alan fakültelerin listesi alınmış, listede yer alan her fakülte için bir numara verilmiş ve araştırmada yer alacak fakülteler kura yöntemiyle seçilmiştir. Kura sonucu eğitim, ilahiyat ve sosyal ve beşeri bilimler fakültesi çıkmıştır.

Katılımcıların seçilmesinde olasılıklı örnekleme yöntemlerinden “küme örnekleme yöntemi” kullanılmıştır. Küme örnekleme yöntemi özellikle örnekleme girmesi gereken birimlerin listelenmesinin zor olduğu durumlarda, benzerlik gösteren birimler bir araya getirilerek kümeler oluşturulmasıyla belirlenir ve daha sonra bu kümelerden, toplam örnekleme ulaşmak için birimler seçilir (Koçak ve Arun, 2006). Bu araştırmada küme örnekleme yönteminin kullanılma sebebi uygulama kolaylığı, zaman ve ekonomik açıdan avantajlı olmasıdır. Her sınıf düzeyinden (180x4) ve cinsiyetten (360x2) eşit sayıda katılımcının olması sağlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Teknikleri ve Alan Uygulaması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak nicel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan, çok fazla veri toplayabilme, kısa serede pek çok katılımcıya ulaşım kolaylığı ve ekonomik olması gibi avantajlarından dolayı anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket, rnekleme de yer alan katılımcıların araştırılan konu ilgili düşüncelerini ve algılarını tanımlayabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Anket yöntemi ile veri toplanırken dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

- Sorular açık ve anlaşılır şekilde hazırlanmalıdır.
- Ankette yer alan sorular araştırma yapılan konuyla ilgili olmalıdır.
- Katılımcıyı yönlendirmeye yönelik sorulardan kaçınılmalıdır.
- Katılımcının cevaplarında tutarlı olduğunu görebilmek için kontrol sorularına yer verilmelidir (Garip, 2023).

Üniversite ğrencilerinde Ahlak Algısı leği:

“niversite ğrencilerinde Ahlak Algısı leği” araştırmacı tarafından 2019 yılında geliştirilmiştir. “niversite ğrencilerinde Ahlak Algısı leği” ergenlik dönemi sonrası kimlik oluşumu sürecinde gençlerin ahlak kural ve değer algılarındaki değişimleri görebilmek amacıyla geliştirilmiştir.

Ölçek geliştirme süreci üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada kavramsal ereve oluşturabilmek için literatür taraması yapılmış, ahlak ve değer kavramına ilişkin makaleler incelenmiştir. İkinci aşamada ilgili literatür çalışmalarına dayanarak ölçek maddeleri oluşturulmuş, maddeler yeniden gözden geçirilmiş, ölçeğin alt boyutları oluşturulmuş ve son aşamada uzman görüşü alınarak ölçeğin maddeleri belirlenmiştir.

Üniversite ğrencilerinde Ahlak Algısı leği’ nin alt boyutları ve madde sayıları şu şekildedir:

Sorumluluk: 9 madde

Paylaşma/Yardımlaşma: 5 madde

Nezakat: 7 madde

Fedakarlık: 8 madde

Saygı: 7 madde

Hoşgörü: 6 madde

Affedicilik: 5 madde

Merhamet: 6 madde

Adalet: 6 madde

Buna göre Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği dokuz alt boyut toplam 59 maddeden oluşmaktadır.

Araştırma verileri araştırmacı tarafından öğrencilerin ders almakta olduğu sınıfta, gönüllülük esasına bağlı kalınarak Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği ve kişisel bilgileri içeren genel bilgi formu ile toplanmıştır. Veriler analiz edilmeden önce verilerin eksik olup olmadığına ve gerekli sayıtları sağlayıp sağlanmadığına bakılmıştır. Soru sayısının %10'undan daha fazla soruya yanıt verilmediği durumlarda, o ölçek çalışma dışı bırakılmıştır.

2.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

H₀: Araştırma kapsamında geliştirilen Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçek değildir.

H₁: Araştırma kapsamında geliştirilen Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçektir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, öğrenim gördüğü sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, öğrenim gördüğü sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı öğrenim gördüğü fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı öğrenim gördüğü fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, yerleşim birimine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, yerleşim birimine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, yerleşim bölgesine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, yerleşim bölgesine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, anne-babanın birlikte ya da ayrı olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, anne-babanın birlikte ya da ayrı olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, annenin mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, babanın mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, ailenin aylık ortalama gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, ailenin aylık ortalama gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₀: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, dindarlık düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Üniversite öğrencilerinin ahlak algısı, dindarlık düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Araştırmaya dahil edilen üniversite öğrencilerinin, kişisel bilgileri içeren genel bilgi formu ve Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği'nden aldıkları puanlar bilgisayar ortamına aktarılarak gerekli istatistiksel analizler yapılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak toplanan veriler Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi (SPSS) 20.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği'nin güvenilirlik derecesi için Cronbach Alpha, yapı geçerliliğini incelemek amacıyla faktör analizi yapılmış ve testin alt boyutları arasındaki korelasyona, araştırmanın örneklem yeterliliği için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerine bakılmıştır.

Kullanılan ölçekte cinsiyet ve anne babanın birlikte veya boşanmış olma durumu açısından anlamlı bir fark olup olmadığını görmek için bağımsız gruplar t- testi, öğrencilerin sınıf düzeyi, fakülteleri, yerleşim birimleri, bölgeleri, ailenin aylık geliri, dindarlık düzeyi, anne-babanın yaşı, eğitim durumu ve mesleğinin etkisini görmek için ANOVA testi kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde anket uygulanan 720 üniversite öğrencisinin cinsiyet, sınıf, fakülte, dindarlık düzeyi, yerleşim birimi, yerleşim bölgesi, anne-babanın birlikte-ayrı olma durumu, anne-babanın eğitim durumu, yaşı, mesleği ve ailenin aylık gelirine göre ahlak algısına bakılmıştır. Bu kişisel bilgiler aynı zamanda araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Saha çalışması sonucu elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1
Araştırmaya Katılanlara İlişkin Demografik Özellikler

Değişken	N	%
Cinsiyet		
Kadın	360	50
Erkek	360	50
Sınıf		
1. sınıf	180	25
2. sınıf	180	25
3. sınıf	180	25
4. sınıf	180	25
Fakülte		
Eğitim fakültesi	240	33.3
İlahiyat fakültesi	240	33.3
Sosyal ve Beşeri Bilimler	240	33.3
Fakültesi		
Yerleşim birimi		
Köy	86	11.9
Kasaba	27	3.8
İlçe	165	22.9
İl Merkezi	213	29.6
Büyükşehir	229	31.8
Yerleşim bölgesi		
İç Anadolu	341	47.4

Marmara	63	8.8
Akdeniz	108	15.0
Ege	123	17.1
Karadeniz	27	3.8
Güneydoğu Anadolu	30	4.2
Doğu Anadolu	28	3.9
Anne-Baba birlikte/ ayrı		
Birlikte	672	93.3
Boşanmış	47	6.5
Babanın eğitim durumu		
Okur-yazar değil	10	1.4
İlkokul	213	29.6
Ortaokul	149	20.7
Lise	175	24.3
Üniversite	146	20.3
Y.Lisans/ Doktora	27	3.8
Annenin eğitim durumu		
Okur-yazar değil	39	5.4
İlkokul	325	45.1
Ortaokul	155	21.5
Lise	133	18.5
Üniversite	62	8.6
Y.Lisans/ Doktora	6	.8
Babanın yaşı		
35-44	125	17.4
45-54	408	56.7
55-64	175	24.3
65+	12	1.7
Annenin yaşı		
35-44	285	39.6
45-54	339	47.1
55-64	92	12.8
65+	4	.6

Babanın mesleği		
Çalışmıyor	46	6.4
İşçi	298	41.4
Memur	156	21.7
Esnaf	176	24.4
Profesyonel (yönetici, müdür)	44	6.1
Annenin mesleği		
Ev hanımı	596	82.8
İşçi	49	6.8
Memur	48	6.7
Esnaf	23	3.2
Profesyonel (yönetici, müdür)	4	.6
Ailenin aylık geliri		
0-6000	107	14.9
6001-14000	353	49.0
14001-20000	142	19.7
20001+	118	16.4
Dindarlık düzeyi		
Dine inanmıyorum ve dine karşıyım	7	1.0
Dine inanmıyorum ama dine ve dini yaşayanlara saygı duyarım	18	2.5
İnanıyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum	23	3.2
İnanıyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum	72	10.0
İnanıyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum	176	24.4
Düzenli olarak ibadetlerimi yapıyorum	201	27.9

Ahlak Algısı ölçeğinin güvenilirlik değeri .94 bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliği incelemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda örneklem yeterliliği olan KMO değeri .92 bulunmuştur. KMO katsayısının .60 değerinin üzerinde olması örneklemin uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2007, Field, 2005; akt, Kokoç ve Karal, 2010).

Tablo 2
Ahlak Algısı ölçeğinin iç tutarlığı ve yapı geçerliği

Ölçek İç Tutarlılık	Yapı Geçerliği	
Ahlak Algısı ölçeği	.94	.92

Ahlak Algısı Ölçeğinin alt boyutları ile kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Erkek öğrencilerin ahlak algısı ($X= 4.17$), sorumluluk ($X= 3.94$), paylaşma/ yardımlaşma ($X= 4.28$), nezaket ($X= 4.13$), fedakarlık ($X= 4.31$), saygı ($X= 4.39$), hoşgörü ($X= 4.34$), merhamet ($X= 4.39$) alt boyutlarından ortalama olarak daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Yapılan bağımsız gruplar t- testi sonucuna göre kadın ve erkeklerin sorumluluk ($t (718) = -4.89, p < .05$), paylaşma/yardımlaşma ($t (698.35) = -3.79, p < .05$), nezaket ($t (685.65) = -2.09, p < .05$), fedakarlık ($t (718) = -3.28, p < .05$), saygı ($t (656) = -4.44, p < .05$), hoşgörü ($t (693.78) = -6.00, p < .05$), merhamet ($t (718) = -3.94, p < .05$) alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuş olup affedicilik ($t (702.68) = 1.86, p = .063$), adalet ($t (718) = -.83, p = .402$) alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 3
Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerin Ahlak Algısı Puanlarının Analizi

Ölçekler	Cinsiyet	X	SS	t	Df	P																																																																																						
Ahlak Algısı Ölçeği	Kadın	4.01	.47	-4.99	685.88	.000																																																																																						
	Erkek	4.17	.37				Sorumluluk	Kadın	3.71	.68	-4.89	718	.000	Erkek	3.94	.57	Paylaşma/Yardımlaşma	Kadın	4.10	.67	-3.79	698.35	.000	Erkek	4.28	.57	Nezaket	Kadın	4.05	.60	-2.09	685.65	.036	Erkek	4.13	.48	Fedakarlık	Kadın	4.17	.57	-3.28	718	.001	Erkek	4.31	.51	Saygı	Kadın	4.21	.61	-4.44	656.00	.000	Erkek	4.39	.44	Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000	Erkek	4.34	.57	Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718
Sorumluluk	Kadın	3.71	.68	-4.89	718	.000																																																																																						
	Erkek	3.94	.57				Paylaşma/Yardımlaşma	Kadın	4.10	.67	-3.79	698.35	.000	Erkek	4.28	.57	Nezaket	Kadın	4.05	.60	-2.09	685.65	.036	Erkek	4.13	.48	Fedakarlık	Kadın	4.17	.57	-3.28	718	.001	Erkek	4.31	.51	Saygı	Kadın	4.21	.61	-4.44	656.00	.000	Erkek	4.39	.44	Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000	Erkek	4.34	.57	Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57						
Paylaşma/Yardımlaşma	Kadın	4.10	.67	-3.79	698.35	.000																																																																																						
	Erkek	4.28	.57				Nezaket	Kadın	4.05	.60	-2.09	685.65	.036	Erkek	4.13	.48	Fedakarlık	Kadın	4.17	.57	-3.28	718	.001	Erkek	4.31	.51	Saygı	Kadın	4.21	.61	-4.44	656.00	.000	Erkek	4.39	.44	Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000	Erkek	4.34	.57	Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																
Nezaket	Kadın	4.05	.60	-2.09	685.65	.036																																																																																						
	Erkek	4.13	.48				Fedakarlık	Kadın	4.17	.57	-3.28	718	.001	Erkek	4.31	.51	Saygı	Kadın	4.21	.61	-4.44	656.00	.000	Erkek	4.39	.44	Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000	Erkek	4.34	.57	Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																										
Fedakarlık	Kadın	4.17	.57	-3.28	718	.001																																																																																						
	Erkek	4.31	.51				Saygı	Kadın	4.21	.61	-4.44	656.00	.000	Erkek	4.39	.44	Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000	Erkek	4.34	.57	Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																																				
Saygı	Kadın	4.21	.61	-4.44	656.00	.000																																																																																						
	Erkek	4.39	.44				Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000	Erkek	4.34	.57	Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																																														
Hoşgörü	Kadın	4.05	.69	-6.00	693.78	.000																																																																																						
	Erkek	4.34	.57				Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063	Erkek	3.59	.68	Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																																																								
Affedicilik	Kadın	3.48	.78	-1.86	702.68	.063																																																																																						
	Erkek	3.59	.68				Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000	Erkek	4.39	.53	Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																																																																		
Merhamet	Kadın	4.22	.63	-3.94	718	.000																																																																																						
	Erkek	4.39	.53				Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402	Erkek	4.08	.57																																																																												
Adalet	Kadın	4.04	.65	-.83	718	.402																																																																																						
	Erkek	4.08	.57																																																																																									

Ahlak Algısı Ölçeği ile anne-babanın birlikte veya boşanmış olma durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan bağımsız gruplar t- testi sonucuna göre anne-babanın birlikte veya boşanmış olma durumu ($t(49.96) = 2.01, p = .05$) ile ahlak algısı arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 4
Anne-baba Birlikte- Boşanmış Olma Durumuna Göre Ahlak Algısı Puanlarının Analizi

Ölçekler	Birlikte/	X	SS	t	Df	P
	Boşanmış					
Ahlak Algısı Ölçeği	Birlikte	4.10	.42	2.01	49.96	.050
	Boşanmış	3.93	.54			

Ahlak algısı ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(3, 716) = 1.830, p = .140$).

Tablo 5
Öğrencilerin Sınıflarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F
Gruplar Arası	1.033	.344	3 1.830
Grup İçi	134.730	.188	716
Toplam	135.763		719

p=.140

Ahlak algısı ile öğrencilerin fakülteleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile öğrencilerin fakülteleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($F(2, 717) = 5.955, p < .005$). Öğrencilerin ahlak algısı düzeylerinin hangi fakülteler arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucuna göre ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ahlak algılarının ($X = 4.16$), eğitim fakültesi öğrencilerinin ahlak algılarından ($X = 4.02$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 6
Öğrencilerin Fakültelerine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	2.218	1.109	2	5.955
Grup İçi	133.545	.186	717	
Toplam	135.763		719	

$p < .005$

Ahlak algısı ile öğrencilerin yerleşim birimleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile öğrencilerin yerleşim birimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(4, 715) = 1.07.846, p = .496$).

Tablo 7
Öğrencilerin Yerleşim Birimine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	.639	.160	4	.846
Grup İçi	135.123	.189	715	
Toplam	135.763		719	

$p = .496$

Ahlak algısı ile öğrencilerin yerleşim bölgeleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile öğrencilerin yerleşim bölgeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(6, 713) = 2.658$, $p = .015$)

Tablo 8
Öğrencilerin Yerleşim Bölgelerine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	2.971	.495	6	2.658
Grup İçi	132.792	.186	713	
Toplam	135.763		719	

$p = .015$

Ahlak algısı ile annenin yaşı arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile annenin yaşı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(3, 716) = 1.103$, $p = .347$).

Tablo 9
Annenin Yaşına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	.625	.208	3	1.103
Grup İçi	135.138	.189	716	
Toplam	135.763		719	

$p = .347$

Ahlak algısı ile babanın yaşı arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile babanın yaşı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(3, 716) = .930, p = .426$).

Tablo 10
Babanın Yaşına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	.527	.176	3	.930
Grup İçi	135.236	.189	716	
Toplam	135.763		719	

$p = .426$

Ahlak algısı ile annenin eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile annenin eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(5, 714) = 2.041, p = .071$).

Tablo 11
Annenin Eğitim Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	1.913	.383	5	2.041
Grup İçi	133.850	.187	714	
Toplam	135.763		719	

$p = .071$

Ahlak algısı ile babanın eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile babanın eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($F(5, 714) = 3.441, p < .005$). Öğrencilerin ahlak algısı düzeyleri ile babanın eğitim düzeyi arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucuna göre ilkokul ve ortaokul mezunu babaların çocuklarının ahlak algısının ($X = 3.92$), yüksek lisans/ doktora yapan babaların çocuklarının ahlak algısına ($X = 3.57$) göre yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 12
Babanın Eğitim Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	3.194	.639	5	3.441
Grup İçi	132.568	.186	714	
Toplam	135.763		719	

p<.005

Ahlak algısı ile annenin mesleği arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile annenin mesleği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(4, 715) = 2.353, p = .053$).

Tablo 13
Annenin Mesleğine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	1.764	.441	4	2.353
Grup İçi	133.999	.187	715	
Toplam	135.763		719	

p=.053

Ahlak algısı ile babanın mesleği arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile babanın mesleği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(4, 715) = 1.110, p = .351$).

Tablo 14
Babanın Mesleğine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	.838	.209	4	1.110
Grup İçi	134.925	.189	715	
Toplam	135.763		719	

$p = .351$

Ahlak algısı ile ailenin aylık geliri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile ailenin aylık geliri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F(3, 716) = 1.844, p = .138$).

Tablo 15
Ailenin Aylık Gelirine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	1.041	.347	3	1.844
Grup İçi	134.722	.188	716	
Toplam	135.763		719	

$p = .138$

Ahlak algısı ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre ahlak algısı ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($F(6, 713) = 8.529, p < .005$). Öğrencilerin ahlak algısı düzeyleri ile dine inanmaları ve ibadetlerini ne sıklıkla yerine getirdikleri arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucuna göre bütün ibadetlerimi düzenli olarak yapıyorum diyen öğrencilerin ahlak algılarının ($X = 4.20$), inanıyorum ama hiçbir şey yapmıyorum diyen öğrencilerin ahlak algılarından ($X = 3.78$) ve inanıyorum ve çok nadir ibadetlerimi yapıyorum diyen öğrencilerin ahlak algılarından ($X = 3.90$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 16
Dindarlık Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Kareler Toplamı	Ortalamalar Toplamı	df	F	
Gruplar Arası	9.092	1.515	6	8.529
Grup İçi	126.671	.178	713	
Toplam	135.763		719	

$p < .005$

Ahlak Algısı Ölçeği' nin sorumluluk, paylaşma/yardımlaşma, nezaket, fedakarlık, saygı, hoşgörü, affedicilik, merhamet ve adalet alt boyutlarının Cronbach alfa değerleri sırasıyla .83, .83, .73, .83, .70, .80, .73, .79, .78 bulunmuştur. AAÖ' nin alt boyutlarıyla korelasyonuna bakılmış olup sorumluluk alt boyutu ile ($r = .76$), paylaşma/ yardımlaşma alt boyutu ile ($r = .77$), nezaket alt boyutu ile ($r = .77$), fedakarlık alt boyutu ile ($r = .78$), saygı alt boyutu ile ($r = .78$) ve merhamet alt boyutu ile ($r = .74$) yüksek düzey; hoşgörü alt boyutu ile ($r = .59$), affedicilik alt boyutu ile ($r = .56$) ve adalet alt boyutu ile ($r = .59$) orta düzeyde korelasyon bulunmuştur. AAÖ nin alt boyutlarının kendi aralarındaki korelasyonuna da bakılmıştır. Sorumluluk ile paylaşma/yardımlaşma ($r = .60$), nezaket ($r = .57$), fedakarlık ($r = .55$), saygı ($r = .53$), hoşgörü ($r = .29$), affedicilik ($r = .39$), merhamet ($r = .45$) ve adalet ($r = .29$) ile yüksek, orta ve düşük düzey; paylaşma/yardımlaşma ile nezaket ($r = .66$), fedakarlık ($r = .60$), saygı ($r = .55$), hoşgörü ($r = .39$), affedicilik ($r = .32$), merhamet ($r = .53$) ve adalet ($r = .35$) ile yüksek ve orta düzey; nezaket ile fedakarlık ($r = .58$), saygı ($r = .62$), hoşgörü ($r = .32$), affedicilik ($r = .32$), merhamet ($r = .52$) ve adalet ($r = .39$) ile yüksek ve orta düzey; fedakarlık ile saygı ($r = .57$), hoşgörü ($r = .34$), affedicilik ($r = .34$), merhamet ($r = .53$) ve adalet ($r = .43$) ile yüksek ve orta düzey; saygı ile hoşgörü ($r = .47$), affedicilik ($r = .36$), merhamet ($r = .56$) ve adalet ($r = .38$) ile orta; hoşgörü ile affedicilik ($r = .30$), merhamet ($r = .38$) ve adalet ($r = .35$) ile orta düzey; affedicilik ile merhamet ($r = .35$) ve adalet ($r = .20$) düşük ve orta düzey; merhamet ile adalet arasında ($r = .48$) orta düzeyde korelasyon bulunmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER:

Kişiliğin temellerinin atıldığı ilk altı yılda ahlak değerlerinin kazanılması, çocuğun ruhsal gelişimi, kişiliğinin oluşumu ve bilişsel gelişimi açısından en önemli yıllardır. Evde ebeveynler model alınarak başlayan ahlak gelişimi, okul yaşamıyla beraber öğretmeni model alarak devam etmektedir. Ergenlik dönemi ile birlikte ahlak kural ve değerleri çevreden özellikle arkadaş gruplarından öğrenilmektedir. Bu araştırma, ergenlik dönemi sonrası kimlik oluşumu sürecinde gençlerin ahlak kural ve değer algılarındaki değişimleri görebilmek için geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılmıştır.

Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği araştırmacı tarafından 2019 yılında 5 geliştirilmiştir. Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği ergenlik dönemi sonrası kimlik oluşumu sürecinde gençlerin ahlak kural ve değer algılarındaki değişimleri görebilmek amacıyla geliştirilmiş olup Necmettin Erbakan Üniversitesinde 2023-2024 eğitim- öğretim yılında öğrenim görmekte olan küme örnekleme yöntemiyle seçilen 720 (360 kadın, 360 erkek) üniversite öğrencisine uygulanmıştır.

Ölçek geliştirme süreci üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada kavramsal çerçeve oluşturabilmek için literatür taraması yapılmış, ahlak ve değer kavramına ilişkin makaleler incelenmiştir. İkinci aşamada ilgili literatür çalışmalarına dayanarak ölçek maddeleri oluşturulmuş, maddeler yeniden gözden geçirilmiş, ölçeğin alt boyutları oluşturulmuş ve son aşamada uzman görüşü alınarak ölçeğin maddeleri belirlenmiştir. Değerlerle ilgili yapılan araştırmalar tarandığında “sorumluluk, eşitlik, adalet, özgürlük, hoşgörü, saygı, sevgi, başarı, güdüleme, güven, bağlılık, özerklik, hırs, doğruluk, cesaret, kendine güven, yardımseverlik, dürüstlük” gibi kavramların öne çıktığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2013). Literatür taraması ve uzman görüşü alınarak ölçeğin sorumluluk, paylaşma/yardımlaşma, nezaket, fedakarlık, saygı, hoşgörü, affedicilik, merhamet, adalet alt boyutları oluşturulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen üniversite öğrencilerinin, kişisel bilgileri içeren genel bilgi formu ve Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği’nden aldıkları puanlar bilgisayar ortamına aktarılarak gerekli istatistiksel analizler yapılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak toplanan veriler Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi (SPSS) 20.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Üniversite Öğrencilerinde Ahlak Algısı Ölçeği’nin güvenilirlik derecesi için Cronbach Alpha, yapı geçerliliğini incelemek amacıyla faktör analizi

yapılmış ve testin alt boyutları arasındaki korelasyona, araştırmanın örneklem yeterliliği için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerine bakılmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach alfa değerine bakılmıştır. Cronbach Alfa değeri tüm ölçek için .94, sorumluluk alt boyutu için .83, paylaşma/yardımlaşma alt boyutu için .83, nezaket alt boyutu için .73, fedakarlık alt boyutu için .83, saygı alt boyutu için .70, hoşgörü alt boyutu için .80 , affedicilik alt boyutu için .73, merhamet alt boyutu için .79 ve adalet alt boyutu için .78 olarak bulunmuştur. Bu değerler doğrultusunda ölçeğin tümünün ve alt boyutlarının güvenilir sonuçlar verdiği görülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliliği incelemek amacıyla faktör analizi yapılmış olup analiz sonucunda örneklem yeterliliği olan KMO değeri .92 bulunmuştur. KMO katsayısının .60 değerinin üzerinde olması örneklemin uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2007, Field, 2005; akt, Kokoç ve Karal, 2010).

Ahlak Algısı Ölçeği ve alt boyutları ile cinsiyet ve anne babanın birlikte veya ayrılmış olma durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Yapılan bağımsız gruplar t- testi sonucuna göre kadın ve erkeklerin sorumluluk, paylaşma/yardımlaşma, nezaket, fedakarlık, saygı, hoşgörü ve merhamet alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuş olup affedicilik ve adalet alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Toplum kadınların erkeklerden daha empatik, duyarlı, ılımlı, fedakar, sakin, merhametli ve yardım etmeye açık olmasını beklerken; erkeklerden daha az empatik, ılımlı, sakin olmasını beklemektedir. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında genel olarak kadınların ahlaki tutum, yargı, davranış ve olgunluk seviyelerinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak literatürdeki pek çok araştırmanın aksine bu çalışmada erkeklerin ahlak algısının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bunun sebebi olarak kadına atfedilen namus algısı, yetiştirilme tarzı ve toplum tarafından yüklenen sorumluluklar olduğu düşünülebilir.

Ahlak algısı ile anne-babanın birlikte veya boşanmış olma durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Ahlak algısı ile öğrencilerin sınıf düzeyleri, fakülteleri, yerleşim birimi, yerleşim bölgesi, annenin yaşı, babanın yaşı, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, annenin mesleği, babanın mesleği, ailenin aylık geliri ve dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin sınıf düzeyleri, yerleşim birimi, yerleşim bölgesi, annenin yaşı, babanın yaşı, annenin eğitim düzeyi, annenin mesleği, babanın mesleği ve ailenin aylık geliri arasında anlamlı bir ilişki

bulunmamış olup ahlak algısı ile öğrencilerin fakülteleri, babanın eğitim düzeyi ve dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ahlak algılarının, eğitim fakültesi ve sosyal beşeri bilimler fakültesi öğrencilerinin ahlak algılarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde Kaya' nın (1993) yapmış olduğu çalışmada İlahiyat ve Tıp fakültesi öğrencilerinin ahlaki yargı düzeylerinin diğer fakülte öğrencilerinin ahlak algısından farklı olmadığı bulunmuştur. Ancak Şengün (2008)' ün yapmış olduğu çalışmada imam hatip lisesine giden öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyinin diğer liselere giden öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Şengün (2008) çalışmasında elde edilen bu farkın öğrencilerin ders programlarının içeriği ile alakalı olduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde bu çalışmada da ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ahlak algılarının diğer fakülte öğrencilerine göre daha yüksek bulunması aynı nedenle açıklanabilir.

Bu çalışmadaki anlamlı farklılıklardan birisi de babanın eğitim düzeyi ile çocuğun ahlak algısı arasındaki ilişkidir. Literatür incelendiğinde anne-babanın eğitim seviyesi arttıkça çocuğun ahlak algısının da artması beklenmektedir ancak Ünsal- Seydoğulları ve ark.' nın (2014) yapmış olduğu çalışmada annesi ilkökul mezunu olan öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğinin daha düşük olduğu; babanın eğitim seviyesi arttıkça çocuğun ahlaki yargı yeteneğinin de arttığı görülmüştür. Mevcut araştırmaların pek çoğunun aksine bu araştırmanın sonucunda babanın eğitim seviyesi arttıkça çocuğun ahlak algısının daha düşük olduğu görülmüştür. Bunun sebebi eğitime ve kendisini geliştirmeye yönelik babanın çocuğu ile yeteri kadar duygusal bağ kuramayışı, ahlak eğitimini vermede yeterli rol alamayışı olduğu, sekülerleşmenin etkisi olduğu ve çalışmada yer alan örneklem grubunda babanın eğitim durumunun eşit sayıda olmayışı düşünülebilir.

Ahlak Algısı Ölçeği ile alt boyutları arasındaki korelasyona bakılmıştır. Ahlak Algısı Ölçeği' nin sorumluluk, paylaşma/ yardımlaşma, nezaket, fedakarlık, saygı ve merhamet alt boyutlarıyla arasında yüksek düzeyde bir korelasyon olduğu görülmüş olup affedicilik ve adalet alt boyutları arasında orta düzey bir korelasyon olduğu görülmüştür.

Literatür incelendiğinde ahlak algısı üzerine yapılmış bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Araştırmalar ahlaki bütünlük, ahlaki değer, ahlaki olgunluk, ahlaki kimlik, ahlaki yargı üzerinedir. Yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara göre geliştirilen Ahlak Algısı Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik bulgularının yeterli olduğu yani psikometrik özellikleri açısından bu ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak alanda kullanılabileceğini göstermektedir.

Öneriler

- Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği' nin Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencileri örnekleminin geçerlik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçeğin diğer illerdeki üniversite öğrencileri üzerindeki geçerlik ve güvenilirliğine bakılabilir.
- Bundan sonra yapılacak çalışmalar için farklı çalışma grupları üzerinde ölçeğin içsel tutarlılığı geliştirilebilir ve geçerliliği sınanabilir.
- Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algısı Ölçeği üniversite öğrencilerinin ahlak alanındaki değişimlerinin algılaması üzerine yapılacak olan diğer araştırmalarda veri toplama aracı olarak kullanılabilir.
- Bundan sonra yapılacak çalışmalar için Konya ili dışındaki farklı çalışma grupları üzerinde ölçeğin güvenilirliği geliştirilebilir ve geçerliliği sınanabilir.

KAYNAKÇA

Kitap

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş.& Demirel, F. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri(15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Durkheim, E. (2010). Ahlak Eğitimi(2. Baskı). (O. Adanır, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1934).

Gündüz, M. (2010). Ahlak Sosyolojisi(Yenilenmiş 2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Güngör, E. (1995). Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak (1. baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Topçu, N. (2017). Ahlak(10. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Makale

Akçınar, B., Kağıtçıbaşı, Ç., ve Baydar, N. (2018). Erken Ergenlikte Ahlak Gelişimi: Bir Müdahale Araştırması. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 14(2), 153-169.

Arslanoğlu, İ. (2005). Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme. Felsefe Dünyası, 1(41), 64-77.

Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. Değerler Eğitimi Dergisi, 1(3), 121-144.

Aydın, M. (2010). Okulda Değerler Eğitimi. Eğitime Bakış, 6 (18), 16-19.

Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (14), 198-210.

Ceylan, Y. (2012). Toplumsal Değerler ve Medya Etiği. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), 45-58.

Çam, Z., Çavdar, D., Seydoğulları, S., ve Çok, F. (2012). Ahlak Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(2), 1211-1225.

Çelik-Ok, M. (2019). Ahlaki Öfke Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. Muhakeme Dergisi, 2 (2) , 19-28.

Çiftçi, N. (2003). Kohlberg' in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi. Değerler Eğitimi Dergisi, 1(1), 43-77.

Erbaş, E., ve Perçin-Şahin, N. (2017). Ahlaki Çözülme Ölçeği Türkçe Geçerlemesi ve Kişi Çevre Uyumu İlişkisi. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 177-190.

Fakioğlu- Bağcı, H. (2022). Din ve Ahlak Eğitimine Deweyci Bir Yaklaşım. Hitit İlahiyat Dergisi, 21(1), 429-450.

Garip, S. (2023). Sosyal Bilimlerde Nicel Araştırma Geleneği Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi, 12 (1). 1-19.

Gezici-Yalçın, M., Coşkun, H., Şenyurt, A., ve Gültepe, B. (2016). Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 6 (1), 309-332.

Gündoğan, A. (2002). Çoğulculuk ve Değer Bunalımı. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8.

Gürses, İ., ve Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20 (2), 153-166.

Kasapoğlu, H. (2013). Okulda Değer Eğitimi ve Hikayeler. Milli Eğitim Dergisi 42(198), 97-108.

Keskin, Y. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yeterlilikleri: Türkiye-Samsun ve İngiltere- Lancashire Karşılaştırılması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32(1), 217-249.

Koçak, A., ve Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. Selçuk iletişim, 4(3), 21-28.

Özsarı, E., ve Öğretir- Özçelik, A. D. (2020). Toplumsal Alan Kuramına Göre Türkiye'de Orta Çocukluk Dönemindeki Ahlaki Gelişim. Journal of Faculty of Educational Sciences, 53(3).

Sarıçam, H. ve Çelik, İ. (2018). Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Beliren Yetişkinlerde Psikometrik Özellikleri. 27. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı,1773-1779.

Şengün, M. ve Kaya, M. (2007). Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24 (24-25), 51-64.

Temli-Durmuş, Y. (2016). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ahlâk Eğitimine Yönelik Yeterlik Alguları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,10, 205-216.

Türkçapar, M. H., ve Sargın, A. E. (2012). Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler: Tarihçe ve Gelişim. Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 1(1), 7-14.

Ünsal- Seydoğulları, S.,Çiftçi- Arıdağ, N., ve Koç, M. (2014). Lise Öğrencilerinde Ahlaki Yargı Yeteneğinin Anne- Baba Tutumları Açısından İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2 (47), 21-40.

Yavuz-Birben, F., ve Bacanlı, H. (2017). Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yıldız Journal of Educational Research, 2 (2), 1-25.

Yılmaz, F., ve Yılmaz, F. (2015). Ahlaki Kimlik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (4), 111-134.

Tez

Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sınanması. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kaya, M. (1993). Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları. Doktora tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, N. (2011). 61-72 Aylık Çocuklar İçin Ahlaki Değer Yapısını Belirleme Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması (Ankara Örneği). Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Sözer-Çapan, A. (2005). 3-11 Yaş Çocuklarının Ahlak Gelişimlerinin Piaget'nin Ahlaki Gelişim Kuramı' na Göre İncelenmesi. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şengün, M. (2008). Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi.Doktora tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK-1

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Değerli Öğrenci Arkadaşlar;

Bu anket, üniversite öğrencilerinin “ahlak algısını” ölçmek amacıyla yapılan bir bilimsel çalışmaya katkı sağlayacaktır. Anket sorularına samimiyetle vereceğiniz cevaplar anketin bilimselliği ve güvenilirliği açısından çok önemlidir. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Bu nedenle size en uygun cevabı seçiniz. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen bütün soruları eksiksiz ve içtenlikle cevaplamanızdır.

Anketi gönül rahatlığıyla yapabilmemiz için **ankette hiçbir kimlik bilginiz istenmemektedir**. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmadan istediğiniz zaman hiçbir açıklama yapmadan ayrılabilirsiniz.

Katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

1. Cinsiyetiniz? 1. Erkek 2. Kadın
2. Kaçınıcı sınıftasınız? 1. 1. Sınıf 2. 2. Sınıf 3. 3. Sınıf 4. 4. Sınıf
3. Öğrenim görmekte olduğunuz fakülte nedir?
 1. Eğitim Fakültesi
 2. İlahiyat Fakültesi
 3. Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
4. Hayatınızın en uzun süresini geçirdiğiniz yerleşim birimi hangisidir?
 1. Köy
 2. Kasaba
 3. İlçe
 4. İl Merkezi
 5. Büyükşehir
5. Hayatınızın en uzun süresini geçirdiğiniz yerleşim biriminin bulunduğu bölge hangisidir?
 1. İç Anadolu
 2. Marmara
 3. Akdeniz
 4. Ege
 5. Karadeniz
 6. Güneydoğu
 7. Doğu Anadolu
6. Anne-baba...
 1. Birlikte
 2. Boşanmış
7. Babanızın eğitim durumu?
 1. Okur-yazar değil
 2. İlk
 3. Orta
 4. Lise
 5. Üniversite
 6. Y.Lisans/Doktora
8. Annenizin eğitim durumu
 1. Okur-yazar değil
 2. İlk
 3. Orta
 4. Lise
 5. Üniversite
 6. Y.Lisans/Doktora
9. Annenizin yaşı
 1. 35-44
 2. 45-54
 3. 55-64
 4. 65+
10. Babanın yaşı
 1. 35-44
 2. 45-54
 3. 55-64
 4. 65+
11. Annenizin mesleği nedir?
 1. Ev hanımı
 2. İşçi
 3. Memur
 4. Esnaf
 5. Profesyonel (yönetici, müdür)

12. Babanızın mesleği nedir? 1. Çalışmıyor 2. İşçi 3. Memur 4. Esnaf 5. Profesyonel (yönetici, müdür)

**13. Ailenizin aylık ortalama geliri: 1. 0-6.000 2.6.001- 14.000 3.14.001-20.000
4.20.001+**

14. Toplumun genel din algısı göz önünde bulundurulursa dindarlık düzeyiniz hangi seviyededir?

1. Dine inanmıyorum ve dine karşıyım.
2. Dine inanmıyorum ama dine ve dini yaşayanlara saygı duyarım.
3. İnaniyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum.
4. İnaniyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum.
5. İnaniyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum.
6. Düzenli olarak bazı ibadetleri yapıyorum (Ör. Oruç, Cuma namazı)
7. Bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum (Ör. 5 vakit namaz)

EK-2

ÖLÇEK MADDELERİ

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Çoğunlukla	Her Zaman
	Sorumluluk	1	2	3	4	5
1.	İnsanlar karşımda ağladıklarında ben de duygusal tepkiler veririm.	1	2	3	4	5
2.	İnsanlar kendi problemlerini anlatırken onları dinlerim.	1	2	3	4	5
3.	Acı çeken insanlara karşı duyarlılık gösteririm.	1	2	3	4	5
4.	İnsanlar bana dertlerini anlatırken bunun beni de ilgilendirdiği düşünürüm.	1	2	3	4	5
5.	İnsanların mutsuz olması beni üzer.	1	2	3	4	5
6.	Sürekli mutsuz olan insanlara duygusal olarak yardım etmek isterim.	1	2	3	4	5
7.	Başka insanların birbirlerine yaptığı kötülüğe tepki gösteririm.	1	2	3	4	5
8.	Tanımadığım insanların da mutlu olmasını isterim.	1	2	3	4	5
9.	Başka insanların ne hissettiği beni ilgilendirir.	1	2	3	4	5
	Paylaşma/Yardımlaşma	1	2	3	4	5
10.	Tanımadığım birisi benden yardım istediğinde ona yardım ederim.	1	2	3	4	5
11.	Komşularıma ihtiyaçları olduğunda yardım ederim.	1	2	3	4	5
12.	Eşyalarımı ihtiyaç duyanlarla paylaşıyorum.	1	2	3	4	5
13.	Arkadaşlarım benden yardım istediğinde onlara yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
14.	Başka insanların da mutlu olmasını isterim.	1	2	3	4	5
	Nezaket	1	2	3	4	5
15.	Tanımadığım komşulara selam veririm.	1	2	3	4	5
16.	Toplu taşıma araçlarında benden büyüklerle yer veririm.	1	2	3	4	5
17.	Bana yardımcı olduğunda teşekkür ederim.	1	2	3	4	5
18.	Yardıma ihtiyacı olanlara yardım ederim.	1	2	3	4	5
19.	Bir hata yaptığımda özür dilerim.	1	2	3	4	5
20.	Sevdiklerime hediye almaktan hoşlanırım.	1	2	3	4	5
21.	Diğer insanların isteklerini de dikkate alırım.	1	2	3	4	5
	Fedakârlık	1	2	3	4	5
22.	Arkadaşlarımla yaşadıkları sorunların çözülmesine katkı sağlamak için çaba	1	2	3	4	5

	gösteririm.					
23.	Arkadaşım beni çağırdığında müsaitsem mutlaka giderim.	1	2	3	4	5
24.	Ailem için fedakarlık yapmam gerekir	1	2	3	4	5
25.	Arkadaşlarım için fedakarlık yapmam gerekir.					
26.	İnanmadığım değerler için fedakarlık yapmam gerekir.	1	2	3	4	5
27.	Vatanım için fedakarlık yapmam gerekir.	1	2	3	4	5
28.	Başkalarının takdirini beklemeden iyilik yapmak gerekir.	1	2	3	4	5
29.	Başkalarının başarılarını takdir ederim.	1	2	3	4	5
	Saygı	1	2	3	4	5
30.	Yorgun olsam da otobüste yaşlılara yer veririm.	1	2	3	4	5
31.	Bayramda yaşlıların elini öperim.	1	2	3	4	5
32.	Başkalarını da gözeterek hareket etmeye dikkat ederim.					
33.	Kendi işim için başkalarının eşyalarını izinsiz almam.	1	2	3	4	5
34.	Saygı karşılıklı olmalıdır.	1	2	3	4	5
35.	Benim gibi düşünmeyenlerin de bu toplumda yaşama hakları vardır.	1	2	3	4	5
36.	Benim gibi inanmayanların da bu toplumda herkes gibi yaşama hakları vardır.	1	2	3	4	5
	Hoşgörü	1	2	3	4	5
37.	İnanç olarak benden farklı insanlarla komşu olarak yaşayabilirim.	1	2	3	4	5
38.	Siyasi olarak benden farklı insanlarla komşu olarak yapabilirim.	1	2	3	4	5
39.	Etnik köken (ırk) olarak benden farklı insanlarla komşu yaşayabilirim.	1	2	3	4	5
40.	Farklı dini inanca sahip insanlara hoşgörülüyümdür.	1	2	3	4	5
41.	Kadınların giyimleriyle ilgili hoşgörülüyümdür.	1	2	3	4	5
42.	Bana çok aykırı gelen bir fikir ifade edildiğinde tahammül edebilirim.	1	2	3	4	5
	Affedicilik	1	2	3	4	5
43.	Çevremdeki insanlar bana hatalı davranışta da onları affederim.	1	2	3	4	5
44.	Kendi hatalarımda affedilmeyi beklerim.	1	2	3	4	5
45.	Arkadaşlarımda hatalarını görmezden gelirim.	1	2	3	4	5
46.	Bana yapılan kötülüğün intikamını almak için uğraşmam.	1	2	3	4	5
47.	Affetme ceza vermeye göre öncelikli olmalıdır.	1	2	3	4	5

	Merhamet					
48.	Kendimden daha alt konumdakilere karşı merhametliyimdir.	1	2	3	4	5
49.	Çocuklara merhametliyimdir.	1	2	3	4	5
50.	Hayvanlara karşı merhametliyimdir.	1	2	3	4	5
51.	Yoksullara yardım konusunda destek veririm.	1	2	3	4	5
52.	Mültecilere yardım konusunda destek veririm.	1	2	3	4	5
53.	Engellilere yardım konusunda destek veririm.	1	2	3	4	5
	Adalet					
54.	Bir karar verirken derinlemesine araştırım.	1	2	3	4	5
55.	Bana getirilen bir habere hemen inanmam.	1	2	3	4	5
56.	Önyargılarımla karar vermemeye dikkat ederim.	1	2	3	4	5
57.	Haksızlıkla karşılaştığımda hakkımı ararım.	1	2	3	4	5
58.	Bir başkası haksızlıkla karşılaştığında hakkını aramasına yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
59.	En yakınlarıma bile adaletli davranma konusunda kendime güvenirim.	1	2	3	4	5